

ZBIJKA U POVIJESNIM I ETIOLOŠKIM PREDAJAMA

Madunić, Antonia

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:131745>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

ZBILJA U POVIJESNIM I ETIOLOŠKIM PREDAJAMA

ANTONIA MADUNIĆ

SPLIT, 2024.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Književnost i zbilja

ZBILJA U POVIJESNIM I ETIOLOŠKIM PREDAJAMA

Studentica:
Antonia Madunić

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2024. godine

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Povijesne predaje	2
2.1. Ilirske teme	3
2.2. Starohrvatske teme.....	6
2.3. Srednjovjekovne teme.....	8
2.3.1. Kralj Dmitar Zvonimir.....	8
2.3.2. Kralj Vladimir	12
2.4. Osmanska okupacija	13
2.4.1. Šaptom Bosna pade	13
2.4.2. Posljednja bosanska kraljica Katarina Vukčić Kosača	16
2.4.3. Danak u krvi.....	18
2.4.4. Harač.....	20
2.4.5. Pravo prve bračne noći	22
2.4.6. Stradanja sakralnih objekata i predmeta	23
2.5. Heroine.....	29
2.5.1. Mila Gojsalić.....	29
2.6. Uskoci	30
2.6.1. Stojan Janković	30
2.6.2. Nakići i Vučković.....	32
2.6.3. Petar Kružić	33
2.7. Hajduci	36
2.7.1. Mijat Tomić.....	37
2.7.2. Roša harambaša.....	41
2.7.3. Andrijica Šimić.....	42
2.8. Legendarna oslobađanja od osmanske okupacije.....	48
3. Etiološke predaje.....	50
3.1. Divin grob	52
4. Zaključak	54
Literatura	56
Sažetak.....	59
Abstract.....	60

1. Uvod

Usmena književnost kao najstariji oblik književno-umjetničkoga djelovanja bitan je faktor koji obilježava postojanje jednoga naroda, zbog čega se često naziva i narodna književnost. Njezine se priče već stoljećima prenose s generacije na generaciju. Usko je vezana uz povijest, s kojom se međusobno prepleće pa je ponekad teško razdvojiti jednu od druge. Kao vrsta usmene priče, u hrvatskoj usmenoj tradiciji veliku ulogu imaju predaje. Ukazujući na važnost usmenih predaja Sveti Pavao je rekao:

Prema tome, dakle, braćo, budite postojani i držite predaje kojima smo vas poučili bilo usmeno, bilo pismom! (2 Sol 2, 15)¹

Predaje su iznimno važne za duhovnost nekoga naroda jer kao takve čuvaju čovjekova davna pamćenja i sjećanja, bila ona zbiljska ili fantastična. Zbog toga je, kako navodi Botica, „jamstvo predaja u pisanim dokumentima obilnije potvrđeno od najranije nacionalne povijesti“. Konstantin Porfirogenet u svome djelu *De administrando imperio* donosi jednu od najstarijih hrvatskih predaja koja govori o dolasku Hrvata na današnje prostore. Hrvati su svoju domovinu naselili došavši iz Velike odnosno Bijele Hrvatske pod vodstvom petorice braće i dviju sestara. U usmenoj tradiciji simbolika broja sedam zastupljena je i u nekoliko drugih isprava i zapisa kao što su darovnice hrvatskih vladara: Trpimira, Zvonimira i Stjepana II.²

U ovome diplomskome radu bit će riječ o povijesnim i etiološkim predajama s posebnim naglaskom na ono zbiljsko. Brojne predaje o srednjovjekovnim vladarima, mukotrpnome životu hrvatskoga naroda za vrijeme osmanske okupacije kao i legendarnim oslobođenjima samo su jedan dio hrvatske povijesti i kulture koja je, ponajviše zahvaljujući neiscrpnome radu kulturnoga antropologa Marka Dragića, kao i pripovijedanjima brojnih kazivača i kazivačica, uspjela ostati sačuvana.

¹ Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*. Književni krug Split. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2017., str. 33.

² Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga. Zagreb, 2013., str. 436.

2. Povijesne predaje

Predaja je žanr usmene priče koja se zasniva na vjerovanju u istinitost onoga što nam donosi.³ Kao takva oblikovana je u određenoj sredini koja vjeruje u ono o čemu se govori i čuva pečat onoga što je narod stvorio. Sadržaj predaja fokusiran je isključivo na stvarno i ovozemaljsko, a donosi „sve materijalne lokalne specifičnosti, mjesna vjerovanja, povijesne okolnosti, tipične mjesne prepoznatljivosti, mentalitete i stajališta“. Predstavlja potvrdu čovjekova postojanja od samih početaka i njeguje povijesno pamćenje prikupljajući ga generacijama.⁴

Predaje se kategoriziraju na osnovu motivskih, tematskih i funkcionalnih mjerila, a u većini slučajeva prihvaćena je *Proppova tematska podjela*, kojoj pak nedostaju određeni žanrovi. Prema Marku Dragiću, predaje možemo podijeliti na:

1. Povijesne predaje
2. Etiološke predaje
3. Eshatološke predaje
4. Mitske (mitološke) predaje
5. Demonske (demonološke) predaje
6. Pričanja iz života⁵

Kada je riječ o povijesnim predajama, možemo reći da se one uglavnom kazuju kao *kronikati*, odnosno „kratka priopćenja povijesnog sadržaja“, vrlo rijetko kao *fabulati* (posjeduju razvijenu fabulu) te nikada kao *memorati*, što znači da se ne dotiču osobnih doživljaja. Marko Dragić kazuje da je najviše onih koje obuhvaćaju ropstvo i osmansku okupaciju.⁶

One najvećim dijelom govore o povijesnim događajima i osobama, a u knjizi *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* kategorizirane su prema povijesnom slijedu na:

1. Agrafijsku epohu
2. Doba drevnih Grka
3. Ilirsko i rimsko doba

³ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 272.-273.

⁴ Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga. Zagreb, 2013., str. 435.

⁵ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 272.-273.

⁶ Isto, str. 415.

4. Starohrvatsko doba
5. Epoha od ujedinjenja Hrvatske do kraja vladavine narodnih vladara (925.-1463.)
6. Epoha osmanske vladavine (1463.-1878.)
7. Period od konca 19. stoljeća do 1914. godine
8. Razdoblje između dva Svjetska rata (Jugoslavija 1918.-1990.)
9. Epoha SFRJ (1945.-1990.)
10. Period od osamostaljenja Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1990.-)⁷

Budući da za predaju možemo reći da pretendira istinu, dolazimo do zaključka kako je ona time okarakterizirana kao vjerovanje, a ne kao fikcija.⁸

2.1. Ilirske teme

Najznačajnija ilirska događanja sadržana u hrvatskim povijesnim i etnološkim predajama vezujemo uz kraljicu Teutu i njezinoga muža, ilirskoga kralja Agrona. Kao utemeljitelj Ilirskoga kraljevstva, kralj Agron formirao je vojsku koju je sačinjavao dotad najveći broj ilirskih vojnika. Postoji nekoliko predaja koje govore o podrijetlu ilirske kraljice Teute. U jednoj od njih donosi se tvrdnja prema kojoj je Teuta bila kći ljekaruše iz Narone (današnje selo Vid kod Metkovića), a koju kralj Agron upoznaje došavši se liječiti kod njezine majke. Naime, kada se ilirski kralj Agron razbolio, došao je ljekaruši te se tom prilikom zaljubio u Teutu koju je nedugo potom zaprosio i oženio. Nekolicina drugih predaja kazuje kako je Teuta bila kći ilirskoga kralja Agrona koju je on oženio jer su Iliri, ugledajući se na ranije civilizacije, bili božji sinovi kojima je sve bilo omogućeno i dopušteno. Teuta je bila kraljica iznimne ljepote, a o njenome kraljevanju te na koncu i tragičnoj sudbini ispričane su mnogobrojne priče i predaje. Takve predaje zabilježene su u Boki kotorskoj, na otocima Hvaru i Visu, u Širokome Brijegu, Tomislavgradu i Jajcu te u Pločama. Osim predaja, sačuvani su i ostatci njezinoga dvora.⁹

⁷ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 274.

⁸ Kekez, Josip. *Usmena književnost*, u: Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*. Globus, Zagreb, 1998. str. 185.

⁹ Dragić, Marko. *Hrvatske povijesne i etnološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 16 (2). Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2018, str. 280.

Prema predaji iz bokokotorskoga zaljeva ilirski su bogovi Agronu nagovijestili Teutinu zlokobnu krv moleći ga da ju ne oženi. Međutim, kralj se nije obazirao na njihove molbe i upozorenja o nesreći koju će donijeti ilirskome kraljevstvu nego je podigao grad njoj u čast i nazvao ga *Agronium*. Dok je kralj vodio uspješne bitke na moru grad je skoro bio podignut. Planirano svečano otvaranje grada povodom kraljeva dolaska je prekinuto jer se kralj, čuvši za Teutin razuzdani život, iznenada vratio i zatekao svoju kraljicu u „raskošnim kočijama“. Ugledavši kralja, Teuta mu je prišla i dala vrč vina u koji je njegov vojskovođa, Demetrije Hvaranin ulio otrovnu tekućinu. Nakon što se napio vina iz otrovanoga vrča kralj je pao i izdahnuo, a poslije kraljeva umorstva uslijedila su strašna kažnjavanja.¹⁰

*Kada je Agron umro, bio je strašan potres i mnoge rijeke koje su tad tekle njegovim kraljevstvom postale su ponornice zauvijek. Ispod risanskih planina postoji sedam podzemnih jezera. Niti jedna od rijeka nije još izbila na površinu, a to će se desiti jedino kada žena slične božanske ljepote bude stolovala u Risan, na Carine.*¹¹

Pripovijedalo se da Teuta nije bila kažnjena zbog kraljeva umorstva jer nije znala da se isto priprema. Naprotiv, preuzela je vlast nad ilirskim kraljevstvom i postala nova kraljica, unatoč očekivanjima da bi novi kralj mogao postati Pines, Agronov sin iz prvoga braka. S obzirom na to da je Pines bio malodoban, Teuta je kraljevsku vlast preuzela 231. godine prije Krista. Ona je, zahvaljujući velikoj pobjedi koju je njezin suprug Agron ostvario nekoliko dana prije svoje smrti, postala ohola i bezobzirna gusareći na štetu grčke i rimske vojne flote. Rimljani su je jednom prilikom upozorili na nepravde koje nanosi njihovoj mornarici, međutim, Teuta se nije oglušila na njihova upozorenja nego je rekavši da se „nikome ne može priječiti da iz mora izvlači korist“, jasno dala do znanja da ne planira odustati. Teutine riječi razljutile su rimskog poslanika koji joj je naglasio da je rimski običaj kazniti onoga koji nanosi nepravdu. Nakon te opomene Teuta je svojim ljudima zapovjedila da ubiju rimskoga poslanika koji joj se suprotstavio, a prema određenim predajama, uz rimskoga poslanika dala je ubiti i cijelu njegovu pratnju. Ilirski zapovjednik, Demetrije Hvaranin koji se i sam bojavao kraljice te uvidjevši njezinu srdžbu, odlučio je ubiti sve „dalmatinske prvake“ na zadovoljstvo Rimljana kako bi im se djelomično „iskupio“ za Teutina nedjela. Ona je, na koncu, s Rimljanima sklopila mir te im obećala povlačenje iz određenih dijelova Ilirika. Uz to, obećala im je plaćati i danak.

¹⁰ Dragić, Marko. *Hrvatske povijesne i etnološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 16 (2). Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2018, str. 281.

¹¹ Isto.

Poražena je u ratu 228. godine prije Krista kada je došla u sukob s Grcima boreći se za prevlast nad otokom Visom.¹²

O Teutinoj sudbini postoje mnoge predaje od kojih se posebno ističu one iz crnogorskih krajeva. Crnogorci i danas pripovijedaju o Teuti, njezinoj ljepoti i poduhvatima, a vrlo često ju veličaju i glorificiraju, za razliku od crnogorskih Hrvata koji joj „zamjeraju“ sudjelovanje u povorci kada je otrovan njezin suprug te bijeg u Risan nakon vojnog poraza.¹³

*Iznad Risna, na padinama Orjena, koje se spuštaju u more, postoji stijena za koju se vjeruje da se s nje sunovratila Teuta, da ne bi pala u ruke Rimljanima koji su bili opkolili Rizinium. Opkoljena kraljica vidjela je da joj nema spasa. Sazvala je svoje zapovjednike i rekla im da će radije u smrt nego u ložnice zapovjednika rimskih legionara. Ubrzo je počelo strašno nevrijeme. Kada je nevrijeme smirilo Teute više nije bilo. Propovijeda se da ju je, prema njezinoj želji, vjetar odnio do stijene iznad grada. Rimljani su vidjeli kako oluja nosi ženu u bijelom koja se spustila na vrh stijene. Bila je to Teuta koja se sunovratila niz liticu i zauvijek nestala. Sljedećeg jutra našli su je mrtvu na obali mora.*¹⁴

Također, postoje dvije verzije priče o Teutinome blagu. Prva od njih kazuje kako Rimljani nikada nisu pronašli Teutinoga posinka Pinesa niti njegovih pet galija s blagom. Prema narodnome vjerovanju on je sakrio blago ostavivši neshvatljivu poruku, a onaj tko uspije riješiti „Pinesov rebus“ domoći će se ostavljenog blaga. Međutim, rebus je nakon toliko vremena i dalje ostao nerazriješen, a nad Teutinim blagom „stoljećima već bdiju velike zmije otrovnice“. Druga predaja svjedoči nam kako je Teuta bježeći od rimske vojske naišla na otok Vis gdje je ostavila i sakrila svoje blago. Kod Višana postoji vjerovanje da će svakoga onoga koji bude tražio Teutino blago kad-tad stići njezino prokletstvo, a prema živoj tradiciji sve one koji su pokušali doprijeti do kraljičinoga blaga zadesila je loša sudbina ili je došlo do stradavanja nekoga od njihove obitelji. Dokaz tomu je čovjek kojega je za vrijeme Drugoga svjetskoga rata pogodila granata dok je bio u potrazi za ostavljenim blagom.¹⁵

¹² Dragić, Marko. *Hrvatske povijesne i etnološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, 16 (2). Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2018, str. 281.-282.

¹³ Isto, str. 289.

¹⁴ Isto, str. 291.

¹⁵ Isto, str. 294.-295.

2.2. Starohrvatske teme

Starohrvatske teme u suvremenome narodnome pripovijedanju obuhvaćaju razdoblje od dolaska Hrvata na današnje prostore pa sve do smrti i pogibije posljednjega hrvatskoga kralja, dobroga i plemenitoga Dmitra Zvonimira. Marko Dragić navodi da takve predaje imaju „estetsku i životnu funkciju, a kada se usporede s povijesnim izvorima njihova je srž istovjetna, ali aristotelovski kazano poezija je istinitija i povijesnija od povijesti i treba je ozbiljnije shvatiti od nje“.¹⁶

Osim predaja o dolasku Hrvata i kletvi hrvatskoga kralja Zvonimira, u narodu se i danas pripovijeda o kraljicama Tugi i Bugi i njihovoj braći: Klukasu, Hrvatcu, Kosincu, Muklu i Klobeku, svetome Dujmu, Tripunu, Vlaha i Donatu, prvome hrvatskome kralju Tomislavu i njegovoj krunidbi te o mnogim drugim povijesnim događajima.

Hrvati su današnje prostore naselili došavši iz Velike odnosno Bijeke Hrvatske na poziv cara Heraklija, početkom sedmoga stoljeća. Nakon što su odnijeli pobjedu u borbi protiv Avara nastanili su bivše rimske provincije (Dalmaciju, Panonik i Ilirik) te su na tome području formirali tri države. Prva od njih obuhvaćala je prostor od Raše u Istri do Cetine, a nazivala se Bijela ili Primorska Hrvatska. Crvena Hrvatska protezala se od Cetine do Drima i Drača, dok je prostor između Gvozda i Drave, Save i Dunava nazvan Posavska Hrvatska. O pokrštanju Hrvata piše Konstantin Porfirogenet koji navodi da je već spomenuti car Heraklije iz Rima doveo svećenike koji su pokrstili Hrvate. Svjedok tomu su bazilike na području Zenice, Srđa, Duvna, Breze, Šujice, Doboja, Blagaja itd.¹⁷

Hrvati su pokrštanjem prihvatili kršćanstvo, a samim time i pismo i jezik kršćanske kulture. Marko Dragić donosi predaju o dolasku Hrvata na današnje prostore, a koja je zapisana u djelu *Ljetopis* Nikole Lašvanina:

*Dojdoše iz priko Babinih gora Hervati najprvo u Dalmaciju i ove sadanje hrvatske i slovinske strane, s mlogim bojemistiravši Abare, ovdise nastaniše. Prid ovim bijaše pet bratje: Kluka, Klobej, Kožočeš, Muklo, Hrvat i dvi sestre: Tuga i Buga. I od njih Dalmacija, koja je od mora do Dunava dosegla, hrvatsko ime prija, i zove se do današnjega dneva (...)*¹⁸

¹⁶ Dragić, Marko. *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*. Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2-3. Split, 2009., str. 21.

¹⁷ Isto, str. 22.-23.

¹⁸ Isto, str. 23.

Predaja o kraljici Bugi kazuje da su dvije sestre Tuga i Buga i njihovih petorica braće doveli Hrvate iz Bijele Hrvatske na našu obalu. Sestre su bile poznate kao dobre i pobožne, a uvijek su činile dobro i uveseljavale narod. Kraljica Buga bila je gospodarica zaseoka Dučić u Prisoju. Zahvaljujući njoj Buško jezero je i dobilo svoj naziv, a okolni stanovnici su nazvani Bužanima. Buga se isticala svojom ljepotom, dugom, zlatnom kosom i crnim očima. Vjeruje se kako i danas obilazi svoje Buško jezero u dugim bijelim haljinama sa dugom, zlatnom kosom.¹⁹

*U Dučiću, u Prisoju, bila je gospodarica, neka Buga i po njoj je nazvano Buško jezero i narod, mi ovde, Bužani. Tu u jezeru ima neka gradina, najprije da je rimska, ali sad se ne vidi. Kad je sušna godina dobro se vidi. Veliki je to bijo grad i tu je bilo groblje, sićam se da sam jednom vidila kad su te mrtve iskapali.*²⁰

Mjesto Tugare nedaleko od Splita dobilo je svoj naziv po kraljici Tugi koja je ondje stolovala i izgradila Tugine dvore. Upravo je i planina Tušnica koja se prostire između livanjskoga i duvanjskoga polja dobila svoj naziv prema kraljici Tugi koja je često posjećivala svoju sestru Bugu:

*Bilo je dvanaest plemena. I Tuga je dobila lip kraj, ravnicu podno Mosora – Poljica. Ona je tu sagradila svoje dvore, a oko njena dvora plemići su sagradili palače. I tako je nastala gradić koji su zvali Tugini dvori, a danas se zovu Tugari. Bila je Tuga pobožna i dobra i činila svima lipega. U Policin se nije smilo govoriti ružno, ni svađati ili što god jedno drugom uzeti. Svi su radili, trudili se i punu su kuću svega imali. Svi su živili u ljubavi. A kad je Tuga umrla, svi su za njom plakali i nisu je Poljičani ni dan danas zaboravili. Ona i danas zna, za misečine, u bijeloj haljini i duge plave kose proći priko ruševina svoga dvora u Tugarima bdijući nad Pojičanima i Pojicama.*²¹

Zaštitnik divljih životinja, sveti Vlaho imao je važnu ulogu u čudesnoj obrani grada Dubrovnika. Naime, tijekom devetoga i desetoga stoljeća dolazilo je do mnogobrojnih sukoba hrvatskih vladara s mletačkim duždovima koji su u kratkom periodu zauzeli Zadar, Split, Krk, Korčulu, Trogir, Rab, Lastovo i Dubrovnik. Mlečani su snažno napadali, a sveti je Vlaho 971. godine uspješno obranio Dubrovnik od njihove najezde. Nakon toga događaja došlo je do snažnoga širenja kulta svetoga Vlaha koji je postao omiljeni dubrovački svetac. Njemu u čast, kao znak zahvalnosti, Dubrovčani svake godine održavaju Festu svetoga Vlaha, a središnja

¹⁹ <https://www.zupagrabovica.com/index.php/item/23-legend-e-o-tugi-i-bugi> (pristupljeno 28. lipnja 2024.)

²⁰ Dragić, Marko. *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*. Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2-3. Split, 2009., str. 23.

²¹ Isto, str. 23.-24.

svčanost uprizoruje se služenjem svete mise ispred katedrale. Kao i Dubrovčani, i Splitski svake godine 7. svibnja održavaju feštu i misno slavlje u čast svoga sveca, svetoga Dujma. Sveti Dujam bio je Sirijac, solinski biskup i mučenik, koji se pokrstio i preobratio na kršćansku vjeru. Čvrsto je svjedočio i ustrajao u svojoj vjeri da bi na koncu podnio mučeničku smrt odrubljivanjem glave. Njegove moći, u sedmome stoljeću, prenesene su iz Solina u Split zahvaljujući Ivanu Ravenjaninu.²²

Prema podacima iz *Hrvatske kronike*, vjeruje se da je prvi hrvatski kralj Tomislav okrunjen na Duvanjskome polju, nedaleko planine Lib, no iako takve činjenice nisu uvijek najpouzdanije, Marko Dragić navodi kako se „ipak ne bi trebalo sumnjati u istinitost samog događaja.“ Postoji nekoliko nedoumica oko godine njegove krunidbe pa tako Dominik Mandić donosi pretpostavku da se događaj zbio 753. godine, a okrunjeni kralj se zapravo nije zvao Tomislav, već Budimir. Određeni povjesničari drže da se krunidba odvila krajem devetoga stoljeća, no ipak u narodu je uvriježeno mišljenje da je kralj Tomislav okrunjen godine Gospodnje 925. na Duvanjskome polju pa prema tome današnji Tomislavgrad i nosi svoj naziv. „U svijesti Duvnjaka ta činjenica ima bitno mjesto, osnažuje nacionalni ponos i nacionalni osjećaj, jača duvanjski ponos i umanjuje regionalni osjećaj. Odatle i težnja Duvnjaka da i sebe ali i druge gledaju kroz integralno, a ne regionalno hrvatstvo.“²³

*U Mesijovini se nalazi Gradina i tu je bila crkva Sv. Ilije i kazivali su da je se tu kralj Tomislav doša posvetit poslje krunisanja. I danas se to misto zove Crkvina. Tu su nađeni neki grebovi i kaže se ako se kopa po strani od Duvna da odma počme nevrime. To je sveto misto i ne smi se dirat u grebove.*²⁴

2.3. Srednjovjekovne teme

2.3.1. Kralj Dmitar Zvonimir

O dobrome i plemenitome hrvatskome kralju Dmitru Zvonimiru Vladimir Nazor napisao je deset pjesama, od kojih je sedam soneta. Njegovoj supruzi, kraljici Jeleni Lijepoj

²² Dragić, Marko. *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*. Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu, 2-3. Split, 2009., str. 23., 29.

²³ Isto, str. 32.

²⁴ Isto.

posvetio je tri pjesme, dok je o njihovome sinu, kraljeviću Radovanu napisao jedan sonet. Sve njegove pjesme temelje se na povijesnim izvorima, kronikama i usmenim predajama.²⁵

Hrvatski kralj Dmitar Zvonimir potječe iz dinastije Svetoslavića, a prvi put spominje se šezdesetih godina jedanaestoga stoljeća. Nakon što je ugarski kralj Bela I. iznenada preminuo, kralj Zvonimir prisustvovao je krunidbi novoga ugarskoga kralja Salomona 1064. godine, a tom se prilikom zaručio s Jelenom. Jelena je bila kćerka iznenadno preminuloga kralja Bele I., a ona i kralj Zvonimir vjenčali su se godinu dana poslije, 1065. godine. Deset godina nakon, polovicom 1075. godine hrvatski je narod jednoglasno izabrao Dmitra Zvonimira kraljem Hrvatske i Dalmacije. Kraljevskom krunom okrunjen je 1076. godine u bazilici svetoga Petra u Solinu, a svojom *Zavjernicom* prisegao je na vječnu vjernost papi, što će se dokazati u kasnijim događanjima. Papinim izaslanicima obećao je „da će nepromijenjen vršiti sve što mu njegova svetost bude nalagala, te će u svemu i svačemu čuvati vjeru apostolskoj stolici“. Svojom zakletvom obećao je da će promicati pravdu, braniti crkve, brinuti se za svećenstvo, siromahe, udovice i siročad, držati do zakonitoga vjenčanja blagoslovom svećenika, boriti se protiv nedopuštenih brakova i prodaje ljudi. Zapisano je da je svoju prisegu završio riječima: „Tako mi Bog pomogao“, a papi je darovao samostan svetoga Grgura i „srebrom okovano evanđelje“. Istodobno s kraljem, okrunjena je i njegova supruga Jelena, u narodu poznata kao kraljica Jelena Lijepa. Vladimir Nazor u jednom od svojih soneta napisao je:

*Hrvatskom kad se krunom okrunio
Zvonimir-bane u polju Solinu,
Blagoslov papin i plašt ud'jelio
Gebizon opat vjernom crkve sinu*²⁶

Podaci o njegovu kraljevanju prvi put se spominju u *Ljetopisu popa Dukljanina*, a Vladimir Nazor piše da je bio „moćan, blag i dobar te da je utvrdio prijestolje“. Predsjedao je Velikome i Malome saboru na solinskome polju gdje je trebalo izgladiti prijašnje sukobe i nemire. Riješio je nesuglasice s obitelji prijašnjega kralja Slavca, a njegovoga bana Petra Svačića proglasio je svojim prvim banom. Upravo zahvaljujući kralju Dmitru Zvonimiru, solinski sabor završio je općim pomirenjem, a njegov su primjer slijedili i brojni drugi velikani.

²⁵ Dragić, Marko. *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*. Croatian Studies Review, 7, Macquarie University Sydney, Australia, Faculty of Philosophy University of Split, Croatia, Waterloo University, Canada, 2011., str. 62.

²⁶ Isto, str. 65.-66.

S obzirom na to da nije imao svoju stalnu prijestolnicu, često je boravio u Solinu. Osim u Solinu boravio je i u Šibeniku, Kninu, Biogradu, Ninu te u Baškoj na otoku Krku.²⁷

Za vrijeme svoga boravka u Baškoj na otoku Krku, kralj Zvonimir darovao je ledinu odnosno zemljište mjesnome benediktinskome samostanu, crkvi svete Lucije. O tomu nam svjedoči upravo Bašćanska ploča, koja se danas čuva u zgradi Hrvatske akademije znanosti u umjetnosti (HAZU) u Zagrebu. Bašćanska ploča, najvrjedniji spomenik hrvatske pismenosti, bila je ugrađena kao lijevi plutej u ogradu koja je dijelila prostor za svećenstvo od prostora za vjernike. Pisana je prijelaznim oblikom glagoljice. U njoj se prvi puta na hrvatskome jeziku spominje hrvatsko ime i ime hrvatskoga kralja Zvonimira. Dokaz je da je kvarnersko područje tada bilo u granicama hrvatske države te predstavlja najvažniji hrvatski glagoljični epigrafski spomenik.

I osta kraljem Zvonimir, koji počteni kralj, sin dobroga spomenutja, poče crkve veoma čtovati i ljubiti. I poče dobre pomagati, a progoniti zale. I bi od svih dobrih poljubljen, a od zlih nenavijen, jere ne mogaše zla vidjeti. I tako ne biše on za Hrvate, zašto oni ne će biti dobrotom dobiti, da bolji su pod strahom. I za dobroga kralja Zvonimira biše vesela sva zemlja, jere biše puna i urešena svakoga dobra, i gradovi puni srebra i zlata. I ne bojaše se ubogi da ga izji bogati, i ne jaki da mu vazme jaki, ni sluga da mu učini nepravo gospodin. Jere kralj svih branjaše, zašto ni sam prezpravedno ne posidaše, tako ni inim ne dadiše. I tako veliko bogactvo biše, tako u zagorje kako i u primorje, (biše) za pravednoga kralja Zvonimira. I biše puna zemlja svakoga blaga, i biše veće vridna ureha na ženah i mladih ljudi, i na konjih, neri nada sve imanje. I zemlja Zvonimirova biše obilna svakom raskošom, ni se nikoga bojaše, nit im nitkore mogaše nauditi, razmi gnjiv Gospodina Boga, koji dojde svrhu ostatka njih, kako pismo govori: „Otci zobaše kiselo groždje, a sinovom zubi utrnuše.“²⁸

Zvonimir je u narodu ostao poznat kao dobar i pošten vladar koji je svojemu kraljevstvu udijelio obilje pravde i milosti, a za vrijeme njegovoga kraljevanja „hrvatski narod živio je u blagostanju“. Najznačajnije njegovo djelo je stolna crkva u Kninu koju je podigao 1077. godine za hrvatskoga biskupa koji je imao važnu ulogu na kraljevu dvoru. Kralj je bio vjerni saveznik pape Grgura VII. te je upravo zbog toga često vodio ratove s njemačkim kraljem Henrikom IV.,

²⁷ Dragić, Marko. *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*. Croatian Studies Review, 7, Macquarie University Sydney, Australia, Faculty of Philosophy University of Split, Croatia, Waterloo University, Canada, 2011., str. 66.-67.

²⁸ Isto, str. 67.

koji se nije htio podvrgnuti papi. Osim s Henrikom IV., kralj Zvonimir ratovao je i s moćnim bizantskim carem. Dmitar Zvonimir i kraljica Jelena Lijepa imali su sina Radovana koji se prvi put spominje 1078. godine u pratnji oca i majke tijekom susreta s papinskim legatom. Osim Radovana, imali su kćerku Klaudiju koja se udala za hrvatskoga plemića Voniku te sina Krunoslava koji je preminuo u trećoj godini života. Prema predajama koje je spjevao Krešimir Berto Balabanić (*Radovan i Ljudmila*, 2007.) doznajemo da kraljević Radovan počiva na otoku Pagu zajedno sa svojom voljenom Ljudmilom. Na otok Pag došao je kako bi se izliječio od plućne bolesti gdje je na koncu, po njegovoj želji i pokopan.²⁹

Kraljica Jelena još je mnogo ranije naslutila da se nešto sprema te je upozoravala kralja:

A taj ban Svačić – kralju, nešto smuje.

Još žive loza kralja Kriesimira.

Da zlo se sprema sred tog mrtvog mira.

*Preni se! Nešto pod pr'jestoljem ruje.*³⁰

Nakon što su papini poslanici došli s pismom u kojemu kralja Dmitra Zvonimira mole za pomoć, on je sazvao *Skupštinu* na kninskome polju i hrvatski narod pozvao u borbu protiv *nevjernika* i *pogana*. Nevjerni Hrvati usprotivili su se njegovome pozivu nakon čega su ga i ubili. O tome nemilome događaju saznajemo iz *Ljetopisa popa Dukljanina*:

*(...) I tako sramotni i nevirni Hrvati počеше govoriti vapijuće kao psi ali vuci: „Bolje da on sam pogine, ner da nas iz didine cića Boga i inim mista toliko daleko obuimati, zemlje i gradove.“ I ne inako, nere kako psi lajući kada idu, tako oni na dobroga kralja Zvonimira, komu ne daše ni progovoriti, nere z bukom i oružjem počеше sići njega, i tilo njegovo raniti, i krv prolivati svoga dobroga kralja i gospodina, koji, ležeći u krvi izranjen velicimi bolizni, prokle nevirne Hrvate i ostatak njih Bogom i Svetimi njegovimi, i sobom, i nedostojnom smrtju njegovom (svojom,) i da bi veće (Hrvati) nigdar neimali gospodina od svoga jazika, nego vazda tuju jaziku podložni bili. I tako ležeće a Hrvate proklinjuće izdahnu. I pojde duh njegov, po milosti onogaj ki sve može, s anjeli veseliti (se) u vike vikom.*³¹

²⁹ Dragić, Marko. *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*. Croatian Studies Review, 7, Macquarie University Sydney, Australia, Faculty of Philosophy University of Split, Croatia, Waterloo University, Canada, 2011., str. 68.-77.

³⁰ Isto, str. 68.

³¹ Isto, str. 78.

Vjernost Svetoj Stolici, kralj Dmitar Zvonimir platio je svojom smrću 1089. godine proklevši nevjerne Hrvate. I danas je u narodu poznata legenda o njegovoj smrti prema kojoj je on prokleo hrvatski narod riječima: „Dabogda više nikad ne imali kralja svoje krvi!“. Budući da je Zvonimirov sin Radovan preminuo kao mladić, njegovo prijestolje zauzeo je nećak Petra Krešimira IV., Stjepan II., koji je ujedno bio i posljednji Trpimirović.

2.3.2. Kralj Vladimir

O životu svetoga Vladimira, dukljanskoga kneza ponajviše saznajemo iz *Ljetopisa popa Dukljanina* pa onda i iz legendi Mavra Orbinija, Pavla Rittera Vitezovića i fra Andrije Kačića Miošića.³²

U vrijeme popa Dukljanina, Duklja je nosila naziv Crvena Hrvatska, a kralj Vladimir stolovao je u Krajini kod crkve Prečiste Krajinske. Fra Andrija Kačić Miošić opisuje ga kao dobroga, lijepoga i mudroga vladara koji se odupirao prodorima bugarskoga cara Samuila, želeći sačuvati svoju zemlju. Sa svojom vojskom jedno je vrijeme boravio u planini nakon čega je pao u ruke bugarskoga cara koji ga je zatvorio u tamnicu. Vladimiru se u tamnici, pak, ukazao anđeo koji mu je navijestio da će ga Gospodin izbaviti. Kosara, kćerka bugarskoga cara, uvidjevši Vladimirovu ljepotu i skromnost, zamolila je svoga oca da ga izbavi iz zatočeništva na što je car Samuilo i pristao. Dao mu je ruku svoje kćeri i vratio kraljevstvo koje mu pripada. Nedugo zatim, Samuilo je umro, a njega je naslijedio Radomir kojega je na koncu usmrtio Vladislav, njegov bratić. Vladislav je na taj način osvetio smrt svoga oca i strica, međutim, veliku smetnju stvarao mu je i Vladimir za kojega je smatrao da ugrožava njegovo kraljevstvo. Unatoč obećanjima, kunući se u zlatni križ koji mu je poklonio, Vladislav je namamio kralja Vladimira i dao ga ubiti. Ispred crkve mu je odrubljena glava, a prema legendi njegovo je tijelo i danas neraspadnuto dok brojni hodočasnici hodočaste njegovu grobu. Pokopan je u crkvi svete Marije, gdje se njegova supruga Kosara na koncu i zaredila.³³

³² O tome više: Dragić, Helena. *Dukljanski kralj sveti Vladimir u hrvatskoj književnosti i crnogorskoj tradiciji*, *Lingua Montenegrina*, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja (The magazine of linguistic, of literature and cultural issues) Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, br. 5, Cetinje, 2010., str. 517.-534.

³³ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 303.-305.

2.4. Osmanska okupacija

Osmanska okupacija današnjih prostora ostavila je trajne i neizbrisive posljedice na hrvatski narod. Njihova vladavina obilježena je patnjama, progonima i stradanjem lokalnoga stanovništva, kao i rušenjem sakralnih objekata i uništavanjem predmeta. Danak u krvi i pravo prve bračne noći gnjusni su zločini koje su Osmanlije počinile nad nedužnim kršćanskim stanovništvom. Ubiranje poreza, tzv. harač bio je samo jedan od niza okrutnosti njihove nametnute vladavine. Postoji mnogo povijesnih izvora i predaja koje govore o velikome broju mučenika i mučenica za vrijeme osmanske okupacije, njihovim grobovima, crkvama, ali i o tvrđavama, mostovima i samostanima.³⁴

2.4.1. Šaptom Bosna pade

Srednjovjekovno Bosansko Kraljevstvo bilo je izrazito moćno i bogato. Upravo zbog toga što je bilo bogato skupocjenim tkaninama te rudom olova i srebra neprestano je bilo izloženo turskim i ugarskim napadima. U vremenu dok je Kraljevstvo bilo u rukama Stipana Osoje, poznatoga kao „pohotnoga i bezobzirnoga“ vladara dolazilo je do velikoga broja sukoba na bosanskome dvoru. Stipan Ostoja u određenome trenutku bio je čak i smijenjen, ali se ponovno domogao prijestolja 1408. godine. Osim na dvoru Stipana Osoje, do sukoba i velikih obiteljskih razmirica dolazilo je i na dvoru herceg Stipana Kosače. Sva ta previranja dovela su do upada moćne osmanske vojske u zidine Bosanskoga Kraljevstva. Iskoristivši nepovoljnu situaciju na dvoru, uspjeli su podmititi zapovjednika kraljevskoga grada Bobovca. Radak im je tako predao grad u ruke, a Turci su mu odrubili glavu i bacili niz stijenu. Ona i dan danas nosi naziv *Radakova stijena*. Uspjeli su podmititi i kralja Stipana Tomaševića kojemu su obećali nastavak vladavine ako svome narodu po bosanskim gradovima zapovjedi da se bez borbe predaju. Turci nisu ispunili svoja obećanja, već su, naprotiv, kralja mučili i ubili, a moćno Bosansko Kraljevstvo, koncem svibnja 1463. godine potpuno je palo u ruke neprijatelja. Posljednja bosanska kraljica Katarina prvotno je pobjegla u Dubrovnik, a onda i u Rim gdje je ostavila oporuku u kojoj svoje kraljevstvo predaje papi u naslijeđe, o čemu će biti riječ u nastavku rada.³⁵

³⁴ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 323.

³⁵ Dragić, Marko. *Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu“*. Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja, 60 (3). Split, 2011., str. 361.-362.

Marko Dragić u svome radu, na temelju izreke *Šaptom Bosna poginu* iz komedije Marina Držića, objašnjava etiologiju njezinoga nastanka. Na osnovu relevantne literature i žive tradicije autor objašnjava zbilju u poslovići koja se u narodu uvriježila više od petsto godina. Riječ je o Bokčillovoj izreci izgovorenoj 1551. godine, a krčmar Nikola Bokčilo u sudskim spisima spominje još od 1533. godine. „Obitelj je izumrla koncem šesnaestoga stoljeća, a posljednji je predstavnik Nikola Bokčilović, koji je, najvjerojatnije, bio unuk Držićeva Bokčila“. Osim Marina Držića, sramotnim padom Bosne bavili su se i drugi hrvatski književnici i povjesničari od kojih su najznačajniji: Andrija Kačić Miošić, Pavao Ritter Vitezović, Ivo Andrić, Ivan Aralica, Ćiro Truhelka, Ferdo Šišić i drugi.³⁶

Stipan Tomašević bio je posljednji bosanski kralj, sin kralja Tomaša i kraljice Vojače. Na prijestolju je bio samo dvije godine, od 1461. do pada Bosanskoga Kraljevstva 1463. godine. Upravo je te kobne godine, u kasno proljeće, Mehmed krenuo svoj napad na Bosnu i Hercegovinu. On je sa svojom mnogobrojnom vojskom napao grad Bobovac, a kralj Stipan Tomašević osigurao je Turcima slobodan ulaz predavši se i pobjegavši. Poglavar Bobovca, po imenu Radak, predao je osmanskoj vojsci ključeve grada, a ta je izdaja zapamćena kao jedna od najfatalnijih u povijesti:

Bosanski kralj, zna se kako je on završio, izd'o ga neki vojvoda Radak. Zato postoji i sad stijena malo dalje od naše crkve, tamo, zove se Radakova stijena i iz nje izvire voda koja se isto zove Radakova voda a drvenim je olucima odvedena na grad Bobovac. Ta je stijena ime dobila prema predaji o izdajstvu vojvode Radaka rad' kojeg je pao grad Bobovac. Inače ne bi nikad bio osvojen jer je bio što 'no kažu neosvojiv, izgrađen na strmini s tvrdim bedemima, jedanaest kula. Da nije Radaka i njegovog izdajstva nikad Bobovac pao ne bi. A kad je predao ključeve caru, ovaj mu je dao odrubit' glavu na nekoj stijeni koja je po tom' dobila ime Radakova stijena.³⁷

Prema predaji, Radak je prije smrti imao posebnu želju. Želio je još jedanput otići na vrelo s kojega je često pio vodu. Turci su to i dopustili, a kada se Radak posljednji put napio vode, odveli su ga na stijenu iz koje ta voda izvire te su mu odrubili glavu rekavši: „Kad si izdao svoje, izdat ćeš i nas“. Na koncu su pronašli i kralja Stipana Tomaševića koji im se sam predao, a u narodu je poznato nekoliko predaja o njegovoj mučeničkoj smrti. Dok jedni govore

³⁶ Isto, str. 363.

³⁷ Isto, str. 371.

da su živom kralju oderali kožu i od nje napravili bubnjeve, drugi tvrde da su kralja vezali za kolac.

*A znaš, oni su ti tog kralja mučenički ubili. Ufatile ga kod Ključa, doveli vamo. Kažu da su mu oderali kožu i od nje napravili bubnjeve. Onda su ti ga posuli sa soli i nabili na kolac. Kažu da gore smrti nije bilo. Al su ti Turci bili životinje. Pokoj mu duši al se napatio. Nije lako ni umrit. Sve bi bilo dobro kad se čovjek ne bi patio. Onda su ga odlučili pokopat tamo gore iznad borova oklen se ne vidi Jajce tako da mu to bude kazna. Ko ono odavle grob moš vidit, a odozgor ne moš Jajce.*³⁸

Također, prema narodnome vjerovanju, kralj Stipan Tomašević, prije smrti, svojim je vojnicima predao kraljevsku krunu kako bi je zakopali negdje oko staroga grada i na taj način sakrili od Turaka. Slijedeći povijesne izvore, Ćiro Truhelka je 1888. godine istražio kraljev grob i pronašao kostur posljednjega bosanskoga kralja. U narodu se vjeruje da je njegov grob čudotvoran te da može pomoći u izlječenju od raznih bolesti ako se tri puta obiđe. U Jajcu o kraljevoj kruni kazuju sljedeće:

*Pričo meni moj komšija, još dok sam bila dijete, da je negdje 2 metra od zidina grada zakopana Kraljeva kruna. On ti je nju dao svojim podanicima da je sakriju kako ne bi došla u turske ruke.*³⁹

Padom Bosanskoga Kraljevstva Turci su opustošili i porušili sve pred sobom. Uslijedio je niz zločina koji će do danas ostati duboko urezani u sjećanju naroda. Silovali su brojne žene, poklali nevine starce i djecu, poubijali i osakatili muževe, oskrnavili crkve, a veliki dio njih odveli su u janjičare i zarobili. Tada je preživjeli hrvatski narod iz Bosne i Hercegovine pobjegao u Hrvatsku, Italiju, Austriju i Ugarsku, a sa sobom u Trsat neki od njih ponijeli su drveni kip posvećen Blaženoj Djevici Mariji. Pad Bosne otvorio je Turcima put i prema Hrvatskoj, te su trideset godina poslije, 1493. godine na Krbavskome polju porazili hrvatsku vojsku pod zapovjedništvom bana Derencina.⁴⁰

Slavni je Marin Držić svojom izrekom *Šaptom Bosna poginu*, a koju izgovora njegov lik Bokčilo, dokazao važnost i isprepletenost zbilje u povijesnim predajama i narodnome

³⁸ Dragić, Marko. *Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu“*. Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja, 60 (3). Split, 2011., str. 373.

³⁹ Isto, str. 374.

⁴⁰ Isto, str. 374.-378.

pripovijedanju. Izrekom koju izgovara stvarni lik Bokčila u prvome činu prvoga prizora, Držić aludira na pad Bosne 1463. godine.

*Jeste li se vi tamo našaptali? Šaptom Bosna poginu, šaptom mi oni nije drag. Jaoh si ve meni, jao, na ko'e ti me je ljudi srjeća namjerila, ki ni jedu ni piju. – Gosparu, umrijeh od glada, svršite!*⁴¹

2.4.2. Posljednja bosanska kraljica Katarina Vukčić Kosača

Katarina Vukčić Kosača bila je posljednja bosanska kraljica, rođena 1424. godine u Blagaju kod Mostara. Nakon što je s bogumilstva prešla na kršćanstvo postala je franjevka te je izgradila šest samostana i crkava na području Bosanskoga Kraljevstva. Zbog svoje velikodušnosti i brižnosti omiljena je žena među Hrvatima u Bosni i Hercegovini, ali i šire. Bila je kćerka hercega Stipana Kosače. Bijegom iz Bosne doživjela je tragičnu sudbinu, a njezin grob danas se nalazi u crkvi Araceli u Rimu, kojega stoljećima obilaze brojni Hrvati iz svih krajeva svijeta. U Kraljevoj Sutjesci žive žene koje „u znak poštovanja prema kraljici i dan-danas nose crne marame na glavi, a nazivaju se Katarinke“. Također, prema kazivanjima koja je zabilježio Marko Dragić 1995. godine, u samostanu u Kraljevoj Sutjesci, sačuvani su plašt, ubrus, svilena vrećica, rubac i jedan dio misnice koje je izradila posljednja bosanska kraljica. Godine 1446. Katarina Vukčić Kosača udala se za kralja Stipana Tomaša, a nakon njegove smrti ostala je udovica s dvoje djece, sinom Sigismundom i kćerkom Katarinom. Postoji nekoliko predaja o njezinome bijegu iz Bosne, a jedna od njih je i ona da je kraljica, bježeći od Turaka, iz Jajca pribjegli u Dalmaciju, Livno i Duvno. Druga predaja kazuje kako je kraljica bježala preko Fojnice, međutim, ni jedna ni druga nisu povijesno dokazane. Sasvim sigurno je da je već u srpnju 1463. godine kraljica bila na području Dubrovačke Republike. Bojeći se turskoga napada i osvete, Dubrovčani nisu pokazivali osobitu naklonost prema kraljici pa je ona napustila Dubrovnik i zaputila se u Rim. U Dubrovniku je ostavila mač svoga supruga, kralja Tomaša u nadi da će on pripasti njezinome sinu Sigismundu kada se oslobodi iz turskoga ropstva.⁴²

⁴¹ <https://muzej-marindrzic.eu/marin-drzic-dundo-maroje/marin-drzic-dundo-maroje-prvi-cin/> (pristupljeno 13. lipnja 2024.)

⁴² Dragić, Marko. *Od Kozigrada do Zvonigrada. Hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II.)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure – ZIRAL, Baška Voda – Mostar, 2001., str. 127.-130.

Po kraljičinu dolasku u Rim počelo se raditi na oslobođenju Bosne i Hercegovine od osmanske okupacije. Papa Pio II. odlučio je stati na kraj turskim pustošenjima Europe sazavši križarski vojni skup u Anconi 1464. godine. Nažalost, tri dana nakon skupa papa je preminuo, a samim time odustalo se i od borbe za oslobođenje. Kraljici Katarini u Rimu je dodijeljena svesrdna novčana pomoć zahvaljujući kojoj je uspjela plaćati stan u kojemu je boravila. Za stan u kojemu je živjela, pretpostavlja se da je bio u vlasništvu hrvatske bratovštine svetoga Jeronima. U njemu je napisala i oporuku koju je sastavila u nazočnosti sedam svjedoka:

U svojoj oporuci imenovala je papu Siksta IV. i njegove zakonite nasljednike baštinicima bosanskog kraljevstva i zamolila ih da ga u potpunosti predadu njezinu sinu Sigismundu, ako se vrati na kršćanstvo, a ako Sigismund ne bi ponovno postao kršćaninom, da kraljevstvo predaju njezinoj kćeri Katarini, bude li se ona ponovno vratila na kršćansku vjeru. Ako bi, pak, oboje ustrajalo u muslimanskoj vjeri, Sveta Stolica postaje vlasnica bosanskog kraljevstva i o njemu može odlučivati prema svojoj uviđavnosti.⁴³

Pet dana nakon sastavljanja oporuke kraljica je preminula, u listopadu 1478. godine. Prema vlastitoj želji, pokopana je u franjevačkoj crkvi u Rimu, a već stoljećima kršćanski puk posjećuje njezin grob kako bi iskazao divljenje i zahvalnost za sve što je učinila za hrvatski narod u Bosni i Hercegovini te kako bi odao počast njoj koja simbolizira sudbinu svih žena i muškaraca stradalih od turske ruke.

O sudbini njezine djece znaju se tek poneki podatci. Dok je s djecom bježala iz okupirane Bosne zaustavila se na vreli koje su nekada posjetili i njezini svatovi. Djeca su se igrala i brala cvijeće kada su ih Turci oteli, odveli u Carigrad i islamizirali. Njezin sin Sigismund, koji je tada imao od dvanaest do četrnaest godina, poznat je kao *Ashak Kral Oglu* – *Isak Kraljević*, dok joj se kći Katarina, koja je za vrijeme otmice imala deset godina, udala za turskoga velikaša. Poznato je da je pokopana u Skopju, u Makedoniji.⁴⁴

⁴³ Dragić, Marko. *Od Kozigrada do Zvonigrada. Hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II.)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure – ZIRAL, Baška Voda – Mostar, 2001., str. 130.-132.

⁴⁴ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 333.

2.4.3. Danak u krvi

Ivo Andrić u svojoj je doktorskoj disertaciji i romanu *Na Drini ćuprija* pisao o jednome od najtežih turskih zločina u povijesti. Kao jedan od najtežih turskih zločina, sultan Murat II. uveo je 1420. godine danak u krvi. Bilo je riječ o prikupljanju kršćanske djece, točnije dječaka, s ciljem stvaranja robovske vojske - janjičara. Turci su željeli spriječiti stvaranje bilo kakve aristokracije koja bi ugrozila njih i samoga sultana. Prikupljanje danka odnosilo se na sve balkanske zemlje koje su Turci zauzeli. Pristižući u porobljene zemlje, tzv. *tjelosnici* hodali su po kućama i tražili od domaćina točan broj djece koji se nalazio u istoj. Uzimali su onoliko djece koliko su željeli, bez obzira na broj članova kućanstva, a svako zataškavanje bilo je strogo kažnjavano. Prema određenim procjenama, u razdoblju od petnaestoga do sedamnaestoga stoljeća na Balkanu je u janjičare odvedeno dvjesto do tristo tisuća dječaka.⁴⁵

U svome romanu *Na Drini Ćuprija* Andrić je na sljedeći način opisao proces „kupljenja“ kršćanske djece:

*Već je šesta godina prošla od poslednjeg kupljenja ovog danka u krvi, zato je ovog puta izbor bio lak i bogat; bez teškoća je nađen potreban broj zdrave, bistre i naročite muške dece između desete i petnaeste godine...*⁴⁶

Nastojeći sačuvati i spasiti svoju djecu, njihovi roditelji često su se bavili podmićivanjima, no kada ni to ne bi uspjeli znali su ih skrivati, ali i sakatiti što je bio jedini način da ih spase. Muška su djeca sve do puberteta nosila haljine, a sve kako ih se ne bi razlikovalo od ženske djece. S obzirom na to da Turci nisu ubirali oženjene mladiće, roditelji su ženili dječake već u jedanaestoj ili dvanaestoj godini. Osim toga, postojao je još jedan način kojim su kršćanska djeca izbjegavala danak u krvi, a riječ je bilo o „poturčenim sunarodnjacima“ koji su davali svoju djecu, a kršćanski roditelji zauzvrat su im nudili novac. Uostalom, nadali su se kako će se njihova djeca domoći visoke pozicije u Carigradu. Poznat je i događaj koji je ostao urezan u narodnome sjećanju sve do danas. Naime, u vrijeme kada su Turci upadali u cincarska sela, jednom prilikom zatražili su od bogatoga Cincara njegovu kćerku. Ne mogavši odbiti bega, on im tada reče da se vrate u roku od mjesec dana kada sve bude spremno za svadbu. U međuvremenu, djevojci je na čelu tetoviran križ zbog čega je Turci ne htjedoše uzeti. Nakon toga događaja sve su djevojke tetovirale kršćanska obilježja na

⁴⁵ Dragić, Marko. *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenome pripovijedanju*. HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8. Mostar, 2012., str. 124.-125.

⁴⁶ Isto, str. 130.

rukama i čelu kako bi ih Turci zaobišli. Taj način tetoviranja zvao se križićanje. Djevojke i mladići križićali su se najčešće povodom blagdana svetoga Josipa, u dobi od trinaest do šesnaest godina. Osim na spomenuti blagdan križićanje se radilo i u danima Velikoga tjedna, na Cvjetnicu, Blagovijest i Ivandan. Smjesa za križićanje radila se od meda i ugljena koji se dobivao od izgorenoga drveta, a postupak bi se ponavljao nekoliko puta. Na taj način, tetovaže su ih štitile od progonitelja i „čuvale su njihovo poštenje i ponos“.⁴⁷ Danas takve tetovaže susrećemo vrlo rijetko, ima ih još poneka starica koja je živi svjedok kakav su teror ljudi prolazili za vrijeme osmanske okupacije. Tetovaže i križevi ostali su kao podsjetnici.

Odvedeni dječaci osposobljavani su raznim tjelovježbama, učili su turski i arapski jezik, kaligrafiju, teologiju i zakonodavstvo. Zaboravljali su vlastito podrijetlo i identitet i postajali „fanatični Turci“. Zahvaljujući svojem porijeklu, odnosno tomu što su bili potomci bistrumnih brđana, lakše su dolazili do uspjeha od turske djece. Kao primjer jednoga od janjičarskih barbarstava, Marko Dragić u svome radu navodi i rušenje samostana. Fra Bono Benić svjedoči o rušenju sutješkoga samostana i siromaštvu u koje je zapao 1682. godine. Oteto je i prodavano sve što je vrijedilo uključujući sveto posuđe, crkveni i samostanski namještaj. Rijetko su odvedeni dječaci ostajali na dvoru, a posebice bili promaknuti na pozicije velikih vezira, no jednom od njih to je ipak pošlo za rukom. Riječ je o Mehmed- paši Sokoloviću. On je kao dječak odveden od pravoslavnih roditelja. Za vrijeme osmanske vladavine stekao je titulu velikoga vezira, a jedno je vrijeme i samostalno upravljao Carstvom. Pod njegovim zapovjedništvom pokoren je i Siget kada je pogubljen i Nikola Šubić Zrinski. Dao je sagraditi pet mostova u Bosni i Hercegovini i kamenu ćupriju u Višegradu.⁴⁸

Kao još jedan od primjera, u radu *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenome pripovijedanju*, Marko Dragić navodi selo Kukavice kod Kupresa. Predaja govori kako je u tomu selu živjela udovica sa sinom jedincem kojeg Turci htjedoše odvesti u janjičare. Majka je dijete hrabro branila sve do trenutka kada ga je Turčin ubio. Ona, jadna je toliko kukala i naricala da se i danas može čuti njezin jauk, osobito u zimskim noćima kada puše jaki vjetar. Zbog toga nemiloga događaja selo Kukavice je i dobilo svoj naziv.⁴⁹

⁴⁷ Dragić, Marko. *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenome pripovijedanju*. HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 8. Mostar, 2012., str. 125.-128.

⁴⁸ Isto., str. 131.-136.

⁴⁹ Isto., str. 136.

2.4.4. Harač

Smrt Smail-age Čengića epski je spjev Ivana Mažuranića podijeljen u pet pjevanja: agovanje, noćnik, četa, harač i kob. Služeći se povijesnom građom, Mažuranić je izgradio priču o turskome tiraninu Smail-agi Čengiću koji je mučio crnogorski narod. Riječ je o spjevu u kojem se opisuje borba i junaštvo lokalnoga stanovništva, tzv. raje s turskim neprijateljem. Spjev se sastoji od 1134 stiha, od kojih harač, koje je ujedno i najduže pjevanje, sadrži 623 stiha.

Harač je u Osmanskome Carstvu predstavljao glavarinu, odnosno porez koji su kršćani davali Turcima. Označavao je neku vrstu „otkupa od ropstva“ pa su oni koji bi ga platili, a najčešće je bilo riječ o muškarcima nakon navršene sedme godine života, imali pravo osobne sigurnosti. Propisan je temeljem šerijatskih pravila, a iznos poreza konstantno se povećavao.⁵⁰

Kada je riječ o uzimanju poreza u djelu Ivana Mažuranića, u četvrtome pjevanju naslovljenome *Harač* on navodi sljedeće stihove:

*/ Što će momci? što oružje svijetlo? / Što li konji? što li čadorovi? / Teška gvožđa i falake grozne? / Smail-aga krvav harač kupi / Po Gackome i okolo njega. / Posred polja popeo čadorje, / Pak rasturi haračlije ljute, / Haračlije, izjeli ih vuci, / Ter od glave po žut cekin ište, (...)*⁵¹

I dan-danas narod pamti priče svojih predaka o turskome haraču. O tome svjedoči i predaja iz Gruda koju je Marko Dragić zapisao u svome radu:

U Sovićima kod Gruda kraju aga Salko sakupljao je harač: Turci su uvijek kupili ono najbolje od seljaka: pšenicu, maslo, janjce. Aga Salko, zvani majmun, došao je u Penave, da jami šenicu. Penava je žito sakrio, a ostavio je samo malo. Upitao ga je aga: „Di ti je šenica?“ „Ukrali mi Osojani!“ slaže ga Penava. Ode aga ljut u Jeliće u Kovače. Jelići su bili sirotinja. Tamo je žena užnjela snop žita koji je namjeravala stući i djeci svariti. Aga se naljuti i izmlati i nju i dicu. Doša čovik kući, a sve smantalo po kući. Pita on šta im je, oni mu ispričaju sve šta je bilo. Ode on u Rižina i upita pušku, rekne čoviku da su mu jazavci navalili u kukuruz. Ovaj mu napuni pušku i dadne. Kako

⁵⁰ <https://www.enciklopedija.hr/clanak/harac> (pristupljeno 16. lipnja 2024.)

⁵¹ Dragić, Marko. *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*. Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, HCDP "Croatica - Montenegrina" RH & CKD "Montenegro - Montenergina" u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević" - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 12.

*je Salko živijo u Sovićim i navečer pođe kući, a Todor Jelića zalegne iza kamena, sačeka i ubije Salku.*⁵²

Prema narodnome vjerovanju, Smail-aga Čengiđ podrijetlom je iz Crne Gore, a poginuo je u borbi s crnogorskim narodom 1840. godine. U prvome pjevanju Mažuranićevoga spjeva on je svojim podanicima zapovjedio da mu dovedu zarobljene „brđane“ i starca Duraka, koji ga je savjetovao da ih pusti jer su poznati kao ljuta *vlašad* koja će njegovoj sili stati u kraj i osvetiti svoj narod. Smail-aga je uoči svoga planiranoga napada na Drobniak u šator pozvao Matu Gluša, u čija viđenja narod i danas čvrsto vjeruje, a koji mu je prerekao smrt. Budući da je izvrsno poznavao Drobniake, Mato Gluša mu je rekao:

*Što su kadri stići i uteći, / I na strašnom mjestu počekati, / I ranjena unijeti druga, / I za svoju poginut slobodu – / Pa nit; jeknuti niti uzdahnuti!*⁵³

Nedugo nakon toga harambaša Mirko Aleksić odrubio je glavu Smail-agi Čengiđu i predao je vladiki Radu. Kada je riječ o njegovim potomcima, poznato je da se Smail-agina kćerka, begovica Hasnija udala za Ibrahim-bega Rizvanbegovića, a kada je on umro, Hasnija se preudala za djevera. Posjedovala je brojna imanja, a prema živoj tradiciji, otac je njezinoj majci nakon poroda rekao „da će se u bogatu kuću udati, a da će bez igdje ičega umrijeti“. Prvotno je živjela u Stocu nakon čega se preselila u mjesto Pješivac, točnije u kulu koja je imala pet katova:

Begovica Hasnija ti je „ođe živjela ko bubreg u loju, bilo joj je vanj tako dok su joj kmetovi donosili hak.“ Jednom joj je Nikola Brać pokojni spremio janje, a ona, kad su joj donijeli janje: „đe je maslo, ni pet ni šest. Neko joj je za oke priturio i maslo pa ispekla janje s pet oka masla. Tako su joj Braći vazda davali, imali zar odakle pa je njima i bilo fino, što god im je trebalo pušćala im je. A ovi muslimani joj nisu davali koliko su trebali i kad su trebali, pa je vazda na njih nešto naricala. Kad je pokojni stari trebo graditi kuću, dala mu je odma, ali kad je trebalo prikrit, nije dala da se metne krov, nego moro ciglu kupit. Kaže pokojni stari da je rekla: ‘Neću da ti žiga frkne i upali kuću kraj moje.’ Nisi ti onda mogo ni kokošinjac napraviti da nju ne pitaš. Ali nama Baraćima je vala davala šta smo šćeli. Pa, kažu, kad se nekakav Srbin iz Bileće ženio,

⁵² Dragić, Marko. *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengiđa“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, HCDP "Croatica - Montenegrina" RH & CKD "Montenegro - Montenergina" u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević" - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 12.

⁵³ Isto, str. 20.

*Marijan stari, bio stari svat. Samo je on košulju imo i to begovica mu podala des (platno) za košulju. Ali sve je to bilo plaćeno, kad su naši dolazili iz planine. Begovica ti je pjevala doćeraj mi sto ovaca, ali jok bez janjaca.*⁵⁴

Riječi njezinoga oca na koncu su se i obistinile. Begovica Hasnija preminula je između 1918. i 1920. godine bez igdje ičega, gola i bosa. Osim nje, potomak Smail-age Čengića, ali po majci, bio je i Safvet-beg Bašagić rođen 1870. godine u Nevesinju. Zalagao se za hrvatsku književnost i kulturu te je najvećim dijelom zaslužan za doticaj hrvatske književnosti s turskom, perzijskom i arapskom. U svome djelu *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, on piše o velikome broju Hrvata koji su odvedeni od svojih obitelji, islamizirani i poturčeni te su na koncu postali izrazito napredni postigavši blistave karijere. Osim spomenutoga djela, značajan je i njegov rad *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*. Preminuo je u travnju 1934. godine.⁵⁵

2.4.5. Pravo prve bračne noći

Pravo prve bračne noći podrazumijevalo je da Turčin nakon udaje prvu večer mora spavati s mladom. Kršćanske mladenke bile su odvedene begu te bi s njim morale provesti noć, a nakon toga bile su vraćene svojim kućama. Dok su boravile kod njega morale su biti obučene u tradicionalnu tursku nošnju, a kosa im je bila prikrivena maramom. Djeca koja su se rađala iz toga „prava“ bila su bačena u jamu, a djevojke koje su vraćene od age morale su provesti dvadeset i jedan dan u rodnoj kući dok bi se saznalo jesu li ostale trudne, nakon čega bi se vraćale svome suprugu. Blagdan svete Kate, zaštitnice djevojaka i žena bio je dan kada su mnogi mladići i djevojke pravili svoje svadbe u nadi da će sveta Kata uslišiti njihove molitve upravo zbog spomenutoga prava bračne noći. Tradicija vjenčavanja na blagdan svete Kate održala se u nekim mjestima i do šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća.⁵⁶

U Uskoplju se i danas pripovijeda o djevojci Anici koja je svoj život skončala bacivši se sa stijene, a sve kako ne bi pala u ruke turskoga bega:

⁵⁴Dragić, Marko. *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*. Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, HCDP "Croatica - Montenegrina" RH & CKD "Montenegro - Montenergina" u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević" - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 21.

⁵⁵ Isto, str. 22.

⁵⁶Dragić, Marko. *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2014., str. 119.-120.

Za vrime turske kod nas cure se nisu smile udat za koga su one tile. Ako bi beg koju zabegeniso, morala je poč za njega i protiv svoje volje ili bi bila mrtva. Tako ti je bila dobra i lipa divojka Anica. Nju je zabegeniso turski beg i jednog dana skupi svatove pa dođe po divojku. Kad su turski svatovi došli blizu kuće, Anica ih ugleda i pobiže na druga vrata te ode do stine podno Kalina i baci se odozgora. Kad su Turci došli u kuću, a Anice nije bilo, pitali su di je, a niko ne zna te uzeše oružje i pobiše svu čeljad. Anicinog oca svezaše konju za rep, odvedoše ga i obisiše.⁵⁷

2.4.6. Stradanja sakralnih objekata i predmeta

Ostatci sakralnih objekata i predmeta svjedoci su živoga kršćanstva koje je na današnjim prostorima prisutno još od starokršćanskoga doba. Upravo su crkve i samostani važan dio hrvatskih predaja jer je uz njih vezan svaki Hrvat katolik. Stradavanje crkava vezujemo uz sve prethodno nabrojane patnje i progone kroz koje je prolazio hrvatski narod za vrijeme osmanske okupacije. Preživjeli puk potajno se okupljao na porušenim ostacima zajedno sa svojim svećenicima, koji su služili svetu misu. Osmanlije su veliki broj katoličkih crkava pretvorili u džamije, a od onih porušenih zidali su svoje utvrde. Velika smetnja Turcima bila su i crkvena zvona, koja su oni nazivali *šejtanskim spravama*, a narod ih je zbog toga često skidao i zakopavao u zemlju ili bacao u ponore, sve kako ih se Turci ne bi domogli. Na taj način nastali su lokaliteti *Zvonigrad*, *Zvonarevo* i sl. Još i prije dolaska Osmanlija na naše prostore, katolički su svećenici uz puteve postavljali križeve, a Turci su ih zajedno s Gospinim slikama uništili bacajući ih u zahode. Prema Marku Dragiću, predaje i legende koje govore o stradavanju sakralnih objekata i predmeta možemo klasificirati na sljedeći način:

1. Uništavanje crkava, samostana i župnih kuća
2. Džamije na temeljima crkava
3. Civilni objekti od crkvenoga kamena
4. Crkvena zvona
5. Križevi
6. Kipovi

⁵⁷ Dragić, Marko. *Od Kozigrada do Zvonigrada. Hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II.)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure – ZIRAL, Baška Voda – Mostar, 2001., str. 117.-118.

7. Čudotvorne Gospine slike⁵⁸

O uništavanju crkava i samostana postoji golem broj predaja, a jedna od njih je i predaja o rušenju samostana svetoga Ivana Krstitelja u Kraljevoj Sutjesci. Turci su 1524. godine samostan u potpunosti razorili, a veliki broj Hrvata katolika, uključujući i franjevce je protjeran ili pak ubijen. Zahvaljujući određenim rukopisima doznalo se kako je sutješki samostan srušen jer su starješine tadašnjem kadiji odbili pokloniti pijetla ili ribu zvanu *glavatica*. Ista sudbina zadesila je i kreševski, visočki, fojnički, ali i konjički samostan. Smatrali su da muslimanska vjera u Bosni i Hercegovini neće očvrnuti sve dok se spomenuti samostani ne poruše. Plativši Turcima devet stotina krunskih zlatnika, franjevci su 1596. godine uspjeli sazidati novi samostan na istome mjestu, s prvobitnim imenom. Međutim, 1658. godine došlo je do požara u kojemu je sutješki samostan ponovno stradao, ali su hrabri franjevci samo šest godina poslije sagradili novi. Redovnici su nakon određenoga vremena bili prisiljeni prodati cijeli crkveni namještaj i posuđe jer je samostan zapao u bijedu i siromaštvo. Na koncu su isti morali napustiti te su podigli ogradu kako bi ga zaštitili od turskih prodora. Sedamnaest godina nakon završetka rata ponovno su se vratili u samostan nastojeći otkupiti crkveni inventar.⁵⁹

Osim u Kraljevoj Sutjesci, Turci su razorili franjevački samostan i crkvu svetoga Jurja u Jezeru pokraj Jajca kao i franjevački samostan u Glamoču koji je naposljetku obnovljen, ali ne postoji točan podatak kada je on ponovno napušten. Samostan i crkva na Šćitu u Rami svjedoče o višestoljetnim stradavanjima i progonima kako naroda tako i objekata. Prema određenim kazivanjima, u Rami je bila podignuta crkva u čast svetoga Petra, a u njoj se nalazila čudotvorna slika Blažene Djevice Marije. Crkva je nekada imala pobočna vrata koja su se nazivala i *Gospina vrata*. U travnju 1557. godine Turci su izveli napad na samostan te su ga zapalili i porušili. Tom prilikom ubijeno je šest nedužnih redovnika od kojih Marko Dragić u svome radu navodi petoricu: fra Luku iz Broćna, fra Lavoslava iz Vrljike, fra Luku iz Duvna, fra Marka iz Tihaljine i fra Petra iz Rame. Dva stoljeća nakon u ruševinama samostana i crkve pronađen je prijepis nadgrobnoga natpisa:

*Iam iustificati in coelis, quamuis cocrpora iacent in terris. (Već su blaženi na nebesima, iako im tijela počivaju u zemlji.)*⁶⁰

⁵⁸ Dragić, Marko. *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure. 1999., str. 21.-23.

⁵⁹ Isto, str. 35.-37.

⁶⁰ Isto., str. 49.-58.

Svih tih godina samostan, crkva i narod bili su izloženi stalnim turskim napadima i provalama. Jednom prilikom izgorjelo je „tri stotine misničkih odora, međ kojima jedna sva od suha zlata spletena, da ko skovana ostojke bila stala“. Nakon što su samostan i crkva u potpunosti izgorjeli 1670. godine, fratri su u samo dvije godine uspjeli podići jedan dio izgorjeloga samostana. Osim Turcima, samostan je bio meta i pravoslavnim vjernicima s Vukovskoga i Ravnoga koji su ga zapalili 1682. godine, a o čemu svjedoči dobro očuvana predaja koju je zapisao Jeronim Vladić:

Upaliv hrišćani crkvu i samostan odmah su pobjegli putem prema selu Ripci, blizu koga sada leži katoličko groblje na jednog okrugloj glavici, do koje došav zločinci, cijelu noć su oko nje hodali i obilazili, niti im se je dalo dalje pravim putem udariti prem su oni mislili, da sveđer iđu pravim putem i da dalje odmiču. Rano ujutro slijedećeg dana naniđu tuda Prozorani Turci iz Prozora u Kopčiče bezim na obilazak, ter ugledav još izdaleka, da još na Šćitu samostan i crkva gore, a došav do bliza ovoj glavici, da oni oko nje sveđer obilaze, učine im se ovi ljudi sumnjivi ter ih odmah ovako stravne pohvataju i sa sobom nazad do garišta samostanskoga povedu. Došav na Šćit, nađu tužne i plačne redovnike na bašči klečeće i moleće pred likom Majke Božje, mnoge na pola gole, ne mogav svakdanje si odjeće spasiti od požara u hitnji i strahu. Osvjedoče se Turci, da su ovi, što ih pohvataše, krivci tog nedjela, i njim se rastuži srce nad novom redovničkom sirotinjom, a razgnjeve se tako, da ih odmah ondje posieku, a trupla im kršćani poslie zakopaju pol kilometra daleko od samostana na briežuljku zvanom Brist.⁶¹

Do seobe Ramljaka došlo je 1687. godine kada su Turci načinili „neopisivo nasilje nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini“. Ramljaci su tada pobjegli u Sinj i Cetinsku krajinu ponijevši sa sobom čudotvornu Gospinu sliku. Tadašnji gvardijan, bježeći preko Vrana, doživio je pomračenje te se odlučio vratiti i zapaliti samostan i crkvu, a sve kako je Turci ne bi uspjeli obeščastiti. Puna dva stoljeća u Rami nije bilo samostana ni redovnika, a ostao je i jako mali broj Hrvata. Tek 1863. godine fra Antun Vladić došao je na Šćit te je zajedno sa svojim vjernicima uspio ponovno izgraditi samostan i crkvu, koja je na koncu dovršena 1881. godine. U narodu je poznata pjesma:

⁶¹ Isto, str. 58.-60.

*Kad je crkva gorila na Šćitu
Svaki Hrvat plako je na svitu.*⁶²

O uništavanju crkava, samostana i župnih kuća svjedoče i brojne predaje iz Kupresa, Bugojna, Livna, Širokoga Brijega, Brotnja, Mostara, Duvna i Posušja.

Sasvim poznato je da su Turci, rušeći crkve, na njihovim temeljima gradili svoje bogomolje. Najeklatantniji primjer zasigurno je džamija Aja Sofija u Istanbulu, koja je niz godina bila poznata kao jedna od najvećih crkava na svijetu. Predaje o džamijama koje su izgrađene na temeljima porušenih crkava i danas se mogu čuti širom Bosne i Hercegovine, ali i u dijelovima Hrvatske koje su Turci zaposjeli. Jedan od takvih primjera je i crkva svetoga Luke u Jajcu koja je pregrađena u Carevu džamiju. Nakon što su Turci 1528. godine u potpunosti okupirali Jajce, crkvu svetoga Luke pregradili su u džamiju. Džamija je srušena 1878. godine za vrijeme austrijske okupacije, a hrvatski narod u Jajcu imao je želju ruševinu vratiti u vlasništvo franjevacu. Nažalost, nisu u tome uspjeli jer je ruševina proglašena spomenikom kulture te je odnesena u Zemaljski muzej u Sarajevo. Prilikom velikih istraživačkih zahvata u razdoblju od 1960. do 1961. godine otkriven je zapadni portal i gotička rozeta. Još neke u nizu crkava pretvorenih u džamije su i crkva svetoga Petra na Glavici kod Livna, crkva Svete Ružice u Zadužbini kod Širokoga Brijega, četiri crkve u Konjicu, crkva svetoga Pavla u Šujici te mnoge druge.⁶³

Turci su osim svojih bogomolja na temeljima crkava i od crkvenoga kamena gradili i druge civilne objekte. Osim njih, bilo je i katolika koji su činili isto svetogrđe pa ih je Bog u više navrata i kažnjavao o čemu svjedoči i predaja iz Rame o tome kako je izumrlo sime Ivana Garana:

Ivan Garan pravio kuću. U nju uzido kamen s Iliinog Krsnika. Nad prozorom i ispod prozora uzido kamen kroz koji je išlo uže za crkveno zvono. Taj Garan imo pet sinova. I imo dvi ćeri. I onda, kad je počeo kuću praviti, sve pet sinova umre, a jedna mu ćer, Anđa, tude se udala za Šimunovića, i ona je poludila. I onda, imala je dvi ćeri i jednoga sina. Ova druga ćer bila je se zaručila za mog punca. (On je bio udovac, a ona cura.) I došla je tude. Tu je bila neko vrime. Otale je otišla gori, u rođaka, i udala se na

⁶² Dragić, Marko. *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure. 1999., str. 60.-61.

⁶³ Isto, str. 81.-89.

*Maglice. Ota mu je ćer, Anđa, umrla. A ovaj mu je unuk, od ove ćeri što je poludila, oženio se s Luga. On je imo dite muško i umrlo mu dite i on pogine. I tako se nevista udala, a taj stari umro. A stari je Garan otišo u Maglice. Tamo mu je bila jedna ćer udata. I umro je. kažu da je imo dukata tu sa sobom. Tako je to sime izumrlo. I, onda, tamo je uzeo tu zemlju pokojni Jakov Jakovljević iz Borove Ravni, što je bila polovica te ćeri. I onda, oni se podilili i tamo je došo brat. I on je imo pet sinova. I, on tu štalu napravio od ote kuće i kuću je novu napravio. Onda su se oni svi razašli, a on prodo jednom Turčinu – muslemanu iz Parcana. Tu se musleman naselio. Uz ovaj rat ode i taj musleman. I, tako Iliin krsnik ostane sam.*⁶⁴

Crkvena su zvona katoličkome puku bila od iznimne važnosti. Njima su se vjernici pozivali na molitvu, služila su za praćenje pokojnika na vječni počinak, ali i za proslave i otjerivanje nevremena. Poznata je predaja o tome kako su fojnički fratri nabavili zvono i podigli ga na zvonik, što je osobito smetalo muslimanima koji su se svim silama trudili da se zvono skine. Tako je jedne godine zavladała velika suša, te su fratri, vidjevši da muslimani ne uspijevaju prizvati kišu, zamolili vlasti da crkvena zvona zazvone kako bi kiša napokon pala, što se i dogodilo. Najednom su se po nebu počeli navlačiti gusti sivi oblaci iz kojih je naposljetku pala obilna kiša. Prema predaji, „odonda nikomu nije smetalo zvono!“. Narod je crkvena zvona zakopavao kako bi ih zaštitio od Turaka, a takva zvona pronađena su u Bobovcu, pred vratima crkve svetoga Nikole u Visokom, na Kućanima, pod pragom crkve u Biograticima kod Širokoga Brijega, pokraj Čerina u Brotnju, pod kutom džamije u Seonici kod Konjica, u Roškome Polju, Posuškom Gracu te u ponoru na brdu Malič u Ružićima.⁶⁵

Najviše od svih svetih predmeta, Osmanlijama je smetao križ, kojega su na sve načine pokušali iskorijeniti. U jednoj od zakonskih odredbi osmanske države, tzv. Kanum-nami propisano je sljedeće:

Podignute su crkve u nekim mjestima, u kojima one nisu postojale od starog nevjerničkog (znači, kršćanskog!) vremena. Neka se takove novopodignute crkve dadu porušiti; oni nevjernici i duhovnici, koji boraveći u njima uhode stanje i dojavljuju u nevjerničke zemlje, neka se kazne teškim tjelesnim kaznama (siyaset). Neka se poruše križevi koji su postavljeni na putovima i neka se ne dopušta da ih ubuduće postavljaju.

⁶⁴ Dragić, Marko. *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure. 1999., str. 93.

⁶⁵ Isto, str. 95.-102.

*A ako se postave, neka se kazne tjelesnom kaznom, koji to urade. A onaj kadija, u čijem se kadiluku to dogodi, to ne zabrani ili ne spriječi, to će biti razlog da se svrgne.*⁶⁶

I hrvatski je književnik, Ivan Aralica, opisao mučenje ramskoga puka prije nego što su protjerani u Sinj. U svome djelu on piše o tome kako su dva kršćanina bila prisiljena čistiti turski zahod u kojemu su pak pronašli bačeni križ. Marko Dragić navodi kako bi čovjek možda i pomislio da je u njegovome djelu riječ o pjesničkoj slobodi, da se ne zna da je u pitanju istiniti događaj koji se dogodio u Fojnici. Hasan Skender bacio je sveti križ u zahodsku rupu te pozvao Martina Čolića da zajedno s još jednim katolikom očisti zahod. Hasanova su se djeca, u međuvremenu, počela smijuljiti jer su znala što će njih dvojica u zahodu zateći. Martin je, našavši križ, počeo isti čistiti s ljubavlju i poštovanjem te je na koncu pobjegao s križem kući. Hasan je nedugo nakon toga preminuo, valjajući se u bolovima na istome mjestu na kojemu je bacio sveti križ. Legenda o kreševskoj svetoj Kati kazuje kako su se Turci zapili na brežuljku u blizini Kreševa te su odlučili provaliti u crkvu. Iz crkve su iznijeli kip svete Kate te ga postavili u sredinu kako bi im ona „služila piće“. U jednome trenutku kip svete Kate počeo se mijenjati i prijetiti rukama. Turci su se tada od straha razbježali spustivši se niz brdo prema katoličkim kućama. Iza sebe su ostavili i hranu i piće, a kreševski su katolici odmah otišli po kip svoje svete i vratili ga u crkvu gdje je i bio. Pjesmom i molitvom slavili su Boga i svetu Katu.⁶⁷

Osim nadaleko poznate čudotvorne Gospine slike koju je puk iz Rame donio u Sinj, u narodu je poznata i čudotvorna Gospina slika iz olovskoga svetišta. Turski je paša, 1703. godine, bojeći se da će okupljanje mnoštva oko olovске crkve biti prigoda za dolazak špijuna, dao nekom Ciganinu, imenom Kotoman, da zapali crkvu i samostan. U požaru je izgorjela cijela crkva, a narod vjeruje da je Gospina slika čudesno spašena, o čemu svjedoče i sami Turci. U razdoblju 1992. godine, dok je u Bosni i Hercegovini rat bio na vrhuncu, hodočašća Čudotvornoj Gospi Olovskoj morala su biti prekinuta. Međutim, bitan podatak je taj da su i uslijed najžešćih granatiranja tamošnji muslimani došli na svetu misu, a sve kako se tradicija Gospinih hodočašća ne bi prekinula. Dugo vremena nije bilo poznato tko je i zašto zapalio crkvu sve dok Kotomanu nije „odzvonilo“. U trenucima dok se borio za život ispričao je prisutnima naredbu i zločin koji je počinio.⁶⁸

⁶⁶ Dragić, Marko. *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure. 1999., str. 103.

⁶⁷ Isto, str. 106.-108.

⁶⁸ Isto, str. 109.-112.

*Možda upravo u Olovu treba tražiti jedan od stupova na kojemu je počivala snaga bosanskog kršćanina u ono teško doba.*⁶⁹

2.5. Heroine

Hrvatske su heroine žene koje su ostavile dubok trag u hrvatskoj povijesti, a svojim sudbinama trajno su je obilježile. U svojim patnjama i boli uvijek su ostajale snažne, plemenite i ponosne. Mnoge od njih bile su protjerivane, zatvarane, razdvojene od djece te na koncu i pogubljene. Jedna od takvih je i hrvatska mučenica i spasiteljica naroda, Mila Gojsalić. Osim nje svoj trag u hrvatskoj povijesti ostavile su i posljednja bosanska kraljica Katarina Kosača, Diva Grabovčeva i Katarina Zrinska.

2.5.1. Mila Gojsalić

Hrvatska heroína Mila Gojsalić u narodu je ostala upamćena po svome poduhvatu u kojemu je 27. ožujka 1648. godine zavela Topal-pašu te je na taj način zapalila barutanu žrtvujući vlastiti život za slobodu Poljica. Prema određenim povijesnim izvorima, taj događaj zbio se 1530. godine.

*Mila Gojsalić je velika poljička junakinja. Kad su Turci osvojili Kostanje, taj glavni Turčin je vidija Milu i kako je bila puno lipa, naredija je da mu je dovedu. Njena momak se bunija, ali ona je rekla da će doći i da joj je vrlo drago šta ju je ovi zva. Ona je ušla u njegov šator u kojem je bila i njihova sva municija i taj glavni Turčin. Mile je uzela baklju i zapalila sve, i šator i Turke i municiju, ali i sebe je žrtvovala za Poljica. Kako se Turci nisu imali više s čim borit, morali su pobić ća.*⁷⁰

U njezinu se čast svake godine u Kostanju održava ljetna manifestacija pod nazivom *Dani Mile Gojsalić*. Ona i dan-danas čuva i pazi svoj narod zahvaljujući skulpturi Ivana Meštrovića koja se nalazi na vidikovcu iznad Omiša. Njezin lik osim u hrvatskome kiparstvu, prisutan je i u hrvatskoj književnosti, ali i glazbi. Junački poduhvat Mile Gojsalić u svoje

⁶⁹ Dragić, Marko. *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure. 1999., str. 113.

⁷⁰ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 358.-359.

pjesme uvrstili su August Šenoa i Andrija Kačić Miošić, dok je Jakov Gotovac svoju poznatu operu naslovio njezinim imenom.⁷¹

*Sve Turke ponor proguta Iljinac.
Zborište pusto, nema više vijeća,
Po kneževu se stolu vije mah,
Izmijenila se zla i dobra sreća,
A slavni barjak sad je pepo, prah:
Nu vazda rodu sveta su Poljica
I vazda slavna Mile Gojslavica.*⁷²

2.6. Uskoci

Nakon pada Bosne i Hercegovine dolazi do djelovanja uskoka i hajduka. Uskoci su bili kršćani koji su se, bježeći pred Turcima, nastanili najvećim dijelom u Dalmaciji. Često su „uskakali“ u susjedne hrvatske krajeve kako bi se suprotstavili osmanskoj vlasti, zbog čega su i dobili svoj naziv uskoci. Vrhunac njihovoga djelovanja bio je za vrijeme Kandijskoga rata, u razdoblju od 1645. do 1669. godine. Za razliku od hajduka koji su djelovali samostalno, uskoci bi reagirali na poticaj, najčešće Mlečana, ili sa znanjem vlasti.⁷³ Neki od najpoznatijih uskoka bili su: Stojan Janković, Ivo Senjanin, Petar Kružić, Nakići i Vučkovići.

2.6.1. Stojan Janković

Legendarni uskok Stojan Janković ostao je zapažen po svome sudjelovanju u Kandijskome i Morejskome ratu. Zarobljen je i odveden u Carigrad 1666. godine odakle je nakon četrnaest mjeseci pobjegao. S obzirom na to da je često radio na poticaj Mlečana, oni su ga odlikovali naslovom „kavaliera“ te su mu dodijelili imanje u Ravnim Kotarima. Njegovi poduhvati opjevani su u mnogim narodnim pjesmama. Uspio je protjerati Turke iz Gračaca, osvojiti kulu u Lapcu te naposljetku obraniti Kotare od osmanskih prodora. Godine 1686. sudjelovao je i u oslobađanju Sinja, a „pjesmom *Ženidba Janković Stojana* koristio se francuski

⁷¹ <https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/hrvatska-bastina/mila-gojsalic-poljicka-heroina/> (pristupljeno 24. lipnja 2024.)

⁷² Isto.

⁷³ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 348.-349.

pjesnik Lamartine u svojem spjevu *La Chute d'un Ange*“. Jedna od predaja o njegovim pothvatima kazuje kako je glasoviti uskok poslao Grgu Antunića da spali Gabelu te se nakon toga uputi ka Mostaru, gdje ga je Stojan čekao. Nakon što je obavio ono što mu je Stojan rekao, Antunić se uputio prema Mostaru, ali su ga tamo dočekali katolici Blaževići i Arapovići. Stojan Janković, čekajući Antunića, ubio je u Mostaru četrdeset Turaka nakon čega se uputio prema Kotarima. Ramski je gvardijan 1687. godine uputio molbu sinjskome providuru Mati kapetanu da spasi njegov narod od turskih naviranja. Kako bi pomogao ramskome puku, sinjski providur u pomoć je pozvao Stojana Jankovića iz Kotara, Matu Daničića iz Primorja i Pavla Mandušića iz Otoke. Okupivši se u Sinju, oni su zajedno sa svojom vojskom krenuli spasiti narod u Rami. Stojan Janković zapovjedio je Mati Daničiću da prema Rami ide uz Neretvu preko Mostarskoga blata i Rakitna, a Pavlu Mandušiću naredio je da uz Neretvu ide prema Konjicu i tako put Rame. Sam Stojan pošao je prema Kupresu pa preko Uskoplja. Zahvaljujući njima spašeni su ramski fratri zajedno sa svojim narodom koji je naselio područje Sinja, Trilja i Ravnih Kotara. Puk je iz Rame sa sobom u Sinj ponio čudotvornu sliku Blažene Djevice Marije, danas poznatiju kao Čudotvorna Gospa Sinjska.⁷⁴

Stojan Janković poginuo je 23. kolovoza 1687. godine u Duvnu, za vrijeme pohoda u kojemu je spašavao ramski narod. O njegovoj pogibiji i junaštvu spjevana je epska pjesma u 285 stihova, a hrvatski književnik Ivan Aralica taj nemili događaj opisao je u svome romanu *Put bez sna*. Dugo vremena pripovijedalo se o njegovoj smrti:

*Došavši u Gorance, htjede Stojan malo otpočinuti, i dok je on počivao, dotle mu je momak timario konja. Dok ga je timario, kaže legenda, ispade iz grive zmijičak, a momak ga ubije, pa kada se Stojan probudio, reče mu što se dogodilo. Čuvši Stojan da je zmijičak ubijen, reče vojsci: „Ja ću poginuti, nu čuvajte me dobro na konju, kao da sam živ, jer inače ne ćete živi kroz Livno proći“.*⁷⁵

Upravo tako je i bilo. Turci su Stojana Jankovića ubili iz puške u selu Lipa kod Duvna, a njegova vojska privezala ga je za konja i uputila se dalje, stavivši mu crvenu kabanicu. S obzirom na to da se nitko nije usudio napasti njegove dok je Stojan u blizini, oni su sretno prešli Livno i nastavili svoj put dalje.

⁷⁴ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 361.-362.

⁷⁵ Isto, str. 363.

2.6.2. Nakići i Vučković

Vučkovići su bili potomci duvanjske obitelji Nemanović koje Andrija Kačić Miošić spominje u svome djelu *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*.⁷⁶ Ne mogavši trpjeti osmanske napade pobjegli su u mjesta koja su bila okupirana Mlecima te su tako kao „mletački četovođe“ sudjelovali u borbi protiv Turaka. Marko Dragić navodi kako je potomak Vučkovića bio i znameniti fra Pavao Vučković koji je 1687. godine ramski i duvanjski narod spašavao od turskoga zuluma. Usto, poznat je i kao jedan od zapovjednika obrane Sinja. On je zajedno s nekolicinom branitelja obranio Sinj 1715. godine uz pomoć čudotvorne Gospine slike. O njemu je pisao i hrvatski akademik Ivan Aralica u svome romanu *Put bez sna*.⁷⁷

Mještani sela Mokronoge, koje se nalazi na samom području Duvna, pripovijedaju kako su braća Vučkovići na lokalitetu zvanom Vučkovine pobili Turke i zaputili se ka Sinju. Danas se tu nalazi groblje:

Potkraj turske vladavine između Mokronoga i Luga živilo je šestero braće sa svojim ženom, dicom i blagom: konjima, kravama i ovcama. Najmlađi brat bijaše neoženjen. Kad je našo sebi lipu i virnu curu, tide se ženiti. U to doba bio je u Turaka običaj da beg s nekoliko turski momaka dođe, kad se kršćanin ženi, i prispava s mladom prvu bračnu noć. Zbog toga je mladi Ivan Vučković odgađo svatove i zajedno s braćom domišljio kako će toji turski običaj izbić, a navrime se oženiti. Odlučili su toga dana kad se pođu vraćat iz crkve, koja se nalazi u Vašeru (Tomislavgrad) da njihov žene s dicom pobignu u kaure. Blago već prija otrali u kaure i ostavili kod svoji kumova. To pridvečerje braća Vučkovići vraćali se priko polja pivajuć i vrišćeć ko da i je pedeset. Mokronoški beg pošo s nekoliko Turaka da ostvari što je naumijo i noć provede s mladom. Kad je došo u kuću Vučkovića, braća ga lipo primila i privatila ko draga svata. Dok s zajedno ili i pili, beg je nekoliko puta pito: „Di je mlada, tijo bi je vidit.“, al najstariji brat odgovorio bi: „Brzo će nevista dok pomogne jetrvam ovce i krave pomust.“ Najstariji brat zapovidi svom mlađem bratu da ode i zovne mladu. Ustade on i ode. Izlazeć iz kuće, pogleda dobro di je straža turska. Vidi on da je samo jedan tu pa ga zbode nožom. Kad se vratijo u kuću zavika: „Dolazi nevista!“ Ustala se braća pa

⁷⁶ O tome više: Dragić, Marko. *Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u "Razgovoru ugodnom" i tradiciji* Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja 52. (3-4) Split 2003, str. 283-295.

⁷⁷ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 358.

udri po Turcim, pobili Turke zajedno s begom. Osikli im glave i nabili na kolje oko tora i uzjahali na konje i pobigli u kaure. Uitra Turkinje pošle vidit što im se ljudi ne vraćaju kući, izdaleka vidile glave uokrug poredane te rekoše: „Eno naši kolo igraju.“ Primakoše se bliže i vidiše glave nabijene na kolac pa rekoše: „Sigurno vlasi nisu begu dali mlade pa i naši pobiše.“ Kad dođoše još bliže, pripoznaše Turkinje glave svoji ljudi pa počele plakat i nabrajat, čulo se u selo pa doletili vidit šta je bilo. Imaš šta vidit, Turci i beg nabijen na kolac. E, odma potira za braćom Vučkovića, ali kasno biše, Vučkovići već u kaurim. Nikad Turci ne stigoše Vučkoviće, a i danas se taj dio sela na kojem je groblje zovu Vučkovine.⁷⁸

2.6.3. Petar Kružić

Padom Bosanskoga Kraljevstva došlo je do potpune osmanske okupacije. Uslijedio je dugi niz godina u kojima se provodila prisilna islamizacija i terorizirao hrvatski narod. Jedini otpor osmanskome teroru uspjeli su pružiti uskoci i hajduci. Uskoci, koji su iz Bosne i Hercegovine pobjegli u Dalmaciju, ali i šire, napadali su iz zasjede i dočekivali neprijatelje nespremnima. Jedino su se tako mogli oduprijeti turskim zločinima. Uskoci su imali svoj „vrijednosni sustav“ u kojemu je uz vjeru, čast bila najvažnija kategorija. Dokaz da su bili vođeni vjerom je i činjenica da su bili u bliskim odnosima s crkvenim vladarima, a i sami rat protiv Osmanlija doživljavali su kao način obrane vlastite vjere, naroda i prostora. Jedan od takvih bio je i Petar Kružić, glasoviti kapetan i knez uskoka rođen 16. listopada 1491. godine. O njegovome podrijetlu mišljenja su oprečna, no u živoj tradiciji navodi se da je Kružić bio rodom iz Zvečaja kod Karlovca. Poznato je da je imao dvije sestre, Jelenu i Katarinu, te da se 1520. godine oženio Jerolimom s kojom je imao sina Franju. O Petru Kružiću najviše doznajemo iz zapisa o njegovim vojničkim pothvatima koji su ostavili dubok trag u hrvatskoj povijesti. Još kao mladić posvetio se vojničkome životu u kojemu je u vrlo kratkom periodu od nižega plemića napredovao do kapetana i kneza uskoka. Marko Perojević ga opisuje kao hrabroga ratnika i gorljivoga kršćanina:

Čedo nižeg hrvatskog plemstva, vatren kršćanin, nesebičan rodoljub, radi samo iz ljubavi prema vjeri i domovini, ne bira sredstva u borbi kao što ih ne biraju njegovi neprijatelji Turci i Mlečani. Prosti plemić bez školskog obrazovanja ne zna čitati ni

⁷⁸ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 397.

pisati, ali zato je veliki diplomat koji ima veza s papom i kraljevima. Pun je vjere i bogoljubnosti, gradi zadužbine, polazi na poklonstva i zavjete, a u isti čas nemilosrdno siječe neprijateljske glave, osuđuje na smrt fratre i izdajnike, otima, robi, pali.⁷⁹

Njegova vojna karijera započinje 1513. godine kada se pridružio braniteljima Klisa jer je Klis u to vrijeme bio izrazito važno područje u obrani od turskih napada. O njegovu odlasku u uskoke postoji predaja prema kojoj je on napadao Mlečane i Turke, a sve kako bi svome narodu uspio osigurati uvjete za život. Naime, pomoć koju su tražili od pape i kralja bila im je uskraćena pa glasoviti knez nije imao drugoga izbora:

I onda je Petar Kružić doša u takvu situaciju da on i njegovi ljudi nisu imali od čega živit, pa je tražio pomoć od kralja jer su spali na prosjački štap, kako je i od pape pomoć rijetko kad pristizala, pa su on i uskoci bili prisiljeni živit od onoga što bi neprijatelju oteli. A kralj bi obeća, samo kako to uvijek ide, ništa od tog obećanog nije ostvario, i onda je zbog toga Klis spa na samo pedeset uskoka, dok su se turske vojske brojale u stotinama, pa čak i tisućama! A cilo to vreme borio se Kružić, kako protiv Turaka, tako i protiv Mlečana, jer su i oni tili osvojiti dio našeg mora, a kako su živili u lošim uvjetima i broj uskoka se smanjio, i odma to nije ona ista sila koje su se prije Turci bojali.⁸⁰

Kapetanom Klisa imenovao ga je ban Petar Berislavić 1518. ili 1519. godine, a samo dvije godine nakon postao je i kapetan Senja. Iako se spominje da je bio izraziti domoljub i gorljivi kršćanin, iz narodnih predaja može se zaključiti da je unatoč tomu bio i čovjek otvorenih pogleda na život. U par navrata, Kružić je u svojim pismima spominjao i poštene Turke koji su mu u vrijeme njegovoga zatočeništva u Bosni učinili „mnoga dobra“. Bio je jedan od najvećih hrvatskih ratnika u borbi protiv turske vojske, a narod ga je cijenio ne samo zbog vojnih poduhvata nego i zbog pomoći koju je često udjeljivao potrebitima. Godine 1523. obranio je Klis zajedno s drugim senjskim kapetanom Grgurom Orlovčićem, a često je surađivao i s Franom Krstom Frankopanom. Za vrijeme dok su Turci izvršavali svoj napad na Jajce, Kružić je uskakao osiguravajući vojsci hranu i oružje. Dugo vremena odolijevao je turskim napadima, a posljednji njegov žestoki proboj u osmansko područje bio je 1536. godine kada je opustošio i razorio Gabelu. O turskome napadu na Klis 1530. godine svjedoči i predaja prema kojoj je Petar Kružić prije prodora Osmanlija išao do Loreta na zavjet Gospi. S obzirom

⁷⁹ Dragić, Marko. *Kliški kapetan i knez Petar Kružić u tradicijskom pamćenju i povijesnom kontekstu*. Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 47-48. Društvo prijatelja kulturne baštine Split. Split, 2022, str. 372.-377.

⁸⁰ Isto, str. 378.

na to da je bio vješt diplomat odlazio je u Veneciju, Beč i Rim kako bi zatražio vojnu, ali i prehrambenu pomoć. U periodu od 1530. do 1536. godine zajedno sa svojim uskocima izvršio je velik broj uspješnih vojnih pohoda te je na taj način osigurao Klis. Međutim, neprijatelji su bili znatno nadmoćniji, a Kružićeva vojska polako je gubila na snazi jer su zalihe hrane i vode postajale sve manje. Unatoč svemu tome, kliški su se branitelji hrabro borili puna dva mjeseca. U tim teškim trenucima, Kružić se odrekao titule senjskoga kapetana te se odlučio posvetiti isključivo borbi za kliško područje. Za vrijeme jednoga od njegovih izbivanja iz grada, 1532. godine turski su se vojnici preko izdajnika uspjeli dovući do Klisa i zauzeti ga, no, to je bilo kratkoga vijeka budući da je Kružić ubrzo uspio doploviti iz Ancone i protjerati Turke. Usto, osvojio je i njihovu utvrdu u Solinu. Tri godine poslije, turska vojska ponovno je preko izdajnika pokušala osvojiti Klis, ali ovaj put su ostali nasamareni. Naime, Mate TvrDOSlavić, prethodno obavijestivši uskoke, pustio je Turke u grad. Prema predaji, uskoci su im zadali težak udarac gurnuvši im ljestve preko kojih su se penjali. Nažalost, ni nakon toga turski napadi nisu prestajali. Osmanska vojska krajem kolovoza 1536. godine u potpunosti je opkolila Klis pri čemu su kliški branitelji, unatoč junačkoj borbi bili prisiljeni predati se.⁸¹

Pad Klisa uzrokovan je smrću Petra Kružića koji je pogubljen odsijecanjem glave. Ta tragedija snažno je odjeknula kršćanskim svijetom, a u narodnom pamćenju ostala je predaja:

U proliće 1537. su trideset sedam puta navaljivali na nj da će ga osvojiti i ta je opsada tako trajala par godina, pa su Turci u Solinu sagradili dvi kule da im je lakše nadgledati Kliško područje, tako da se on sad moga osloboditi samo s mora, budući da je kopno bilo ili pod Turcima ili pod Mlečanima. Tako da je Kružić napa njihove tri utvrde u Solinu, koje su imali i to pomoću Ferdinandovih i papinih vojnika i svojih ljudi, a kako su Turci bili jači, Kružićeva vojska počela se povlačiti prema moru, na lađe, i na jednoj od tih lađa je on i poginuo. Turci su mu odrubili glavu, a kad su je njegovi ljudi vidili, i sami su se predali.⁸²

Murat-beg je donijevši Kružićevu glavu podno Klisa pozvao narod na predaju. S obzirom na to da su ostali bez svega nije im preostajalo ništa drugo nego predati se. Uskoci su se zajedno sa svojim narodom nastanili u Senju odakle su nastavili borbu protiv Turaka.

⁸¹ Dragić, Marko. *Kliški kapetan i knez Petar Kružić u tradicijskom pamćenju i povijesnom kontekstu*. Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 47-48. Društvo prijatelja kulturne baštine Split. Split, 2022, str. 379.-382.

⁸² Dragić, Marko. *Kliški kapetan i knez Petar Kružić u tradicijskom pamćenju i povijesnom kontekstu*. Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 47-48. Društvo prijatelja kulturne baštine Split. Split, 2022, str. 387.

Kružićevo tijelo dopremili su lađom u Senj pa onda u Trsat. Pokopan je u crkvi Gospe Trsatske koju je i sam dao izgraditi zajedno sa stubama i kapelom posvećenoj svetome Nikoli. Tijekom bitke na Duvanjskome polju 1531. godine zavjetovao se upravo Gospi Trsatskoj da će izgraditi kapelu u čast svetome Petru, no, u međuvremenu je pogubljen. Kružićeva sestra Jelena je zahvaljujući Bartolu Kašiću uspjela otkupiti glavu svoga brata za sto dukata te ju je na koncu pokopala zajedno s njegovim tijelom. Godine 1539. Papa je njegovoj sestri Jeleni dozvolio da ispuni pokojnikovu želju i izgradi kapelicu svetoga Petra u koju će sahraniti ostatke njegovoga tijela. U čast neustrašivoga uskoka, Petra Kružića, 2005. godine osnovana je povijesna postrojba „Kliški uskoci“, a njezini osnivači bili su pripadnici četvrte gardijske brigade hrvatske vojske, tzv. „Pauci“. Također, „Kliški uskoci“ počasna su postrojba Hrvatske ratne mornarice, a na Klisu su karate-klubu, osnovnoj školi i streljačkome društvu dali upravo njegovo ime. Ulice i trгови s njegovim imenom mogu se pronaći u Solinu, Dugopolju, Zadru, Zagrebu, Posušju i mnogim drugim gradovima širom Hrvatske i Bosne i Hercegovine.⁸³

Petar Kružić herojski je junak djela Viktora Cara Emina *Presječeni puti*, koji je zahvaljujući povijesnim izvorima oblikovao napetu povijesnu priču. Usporede li se sačuvane narodne predaje s povijesnim podacima, zaključak je da razlike skoro i ne postoje.⁸⁴

2.7. Hajduci

Uz uskoke o kojima je prethodno bilo riječ, padom Bosne 1463. godine javljaju se i hajduci koji su napadali neprijatelje po „planinama i gudurama“. Njih prvi puta spominje putopisac Zeno 1550. godine. Dok su uskoci djelovali uglavnom u skupinama, hajduci su samostalno „obavljali poslove“. Vrhunac njihovoga djelovanja bio je za vrijeme Kandijskoga rata, u razdoblju od 1645. do 1669. godine. O njihovome djelovanju mišljenja su podijeljena. Dok su ih jedni smatrali razbojnicima, drugi su ih u isto vrijeme uzdizali i glorificirali. Do takvih suprotstavljenih mišljenja dolazi jer su postojale četiri skupine hajduka: hajduci zulumčari, hrvatski i srpski hajduci razbojnici, hajduci osvetnici i muslimanski hajduci osvetnici. Vođa kupreških hajduka zulumčara bio je Šejh Gaibija koji je zajedno sa svojim podanicima u siječnju 1557. godine pobio ramske franjevce, a njihov samostan opljačkao i zapalio. Hajduci osvetnici bili su „odvažni ljudi koji su cijelo vrijeme turskoga ropstva,

⁸³ Isto, str. 386.-389.

⁸⁴Dragić, Marko; Odža, Ivana. *Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnom pripovijedanju*. Lingua Montenegrina 5. Cetinje 2010. str. 371.-402.

podržavali smisao za slobodu i oslobođenje“. Osim spomenutih, postojali su i muslimanski hajduci osvetnici. Oni su 1639. godine predvođeni harambašom Abdurahmanom napali i ubili devetnaest trgovaca u Ravnome. Narod je hajduke smatrao junacima i zaštitnicima, upravo zbog toga što njihov cilj nije bila pljačka i nanošenje štete, već upravo suprotno, oni su se vodili osvetom prema turskim nedjelima. O njima je poznat velik broj predaja, a neki od najpoznatijih hajduka bili su Mijat Tomić, Roša-harambaša i Andrijica Šimić.⁸⁵

2.7.1. Mijat Tomić

Jedan od omiljenih hrvatskih hajduka, ako ne i najomiljeniji bio je Mijat Tomić. U određenim izvorima navodi se više verzija njegovoga imena pa se tako ponegdje mogu pronaći i oblici Mijovil, Mihovil, Mijo i slično. Plemeniti hajduk Mijat Tomić rođen je početkom sedamnaestoga stoljeća u duvanjskome selu Brišniku. Još kao mladić odmetnuo se u hajduke da bi na koncu postao jedan od najpoznatijih hercegovačkih hajduka harambaša. O njegovome hajdukovanju i borbi protiv turskoga zuluma zabilježen je velik broj predaja, a njegova pogibija opjevana je u čak 28 pjesama. Poginuo je u razdoblju između 1656. i 1659. godine nakon što ga je izdao njegov trostruki kum, Ilija Bobovac. Njegov grob nalazi se u Doljanima kod Jablanice.⁸⁶

O Mijatu Tomiću pisao je i fra Filip Grabovac u svome zborniku *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* objavljenog u Mlecima 1747. godine:

*Samo ovo ću napomenuti: kako posli Tomića Mijata iz Duvna nije bilo već pravoga ajduka niti će već ni biti. Rečeni poginu oko prvi(h) godina mira od Kandije. Izdade ga Bobovac Ilija od Doljana; njegov bi kum, sapelo ga. Pogibe malo prije žetve.*⁸⁷

Marko Dragić navodi kako postoji mogućnost da je Mijata ubio *azap*, a ne Arap kako navodi epski pjevač. *Azap* je na turskome označavao žandara, a pretpostavlja se da je došlo do zamjene glasova *z* i *r*. Prema predajama se navodi da je „Tomić Mijovil sa svojom družinom doveo u selo Repovce vodovodom vodu sa Lisinja i to nazad nekih 250 godina“. Hercegovci ističu kako je prezime Naletilić nastalo kada je nekoj djevojci „naletilo“ Mijatovo dijete.

⁸⁵ Dragić, Marko. *Od Kozigrada do Zvonigrada. Hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II.)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure – ZIRAL, Baška Voda – Mostar, 2001., str. 143.-144.

⁸⁶ Isto, str. 155.

⁸⁷ Isto, str. 150.

Također, poznato je da je Mijat na području cijele Bosne i Hercegovine gradio česme koje su služile kao mjesta za okrepu mnogim putnicima i prolaznicama, a nedaleko Mostara nalazi se i pećina koja je u narodu poznata kao *Pećina Mijata Tomića*. O njegovome odlasku u hajduke svjedoči predaja iz Mostara koju narod i danas spominje:

Mnoge pjesme u narodu su opisane o ajduku Mijatu Tomiću. Mijat Tomić bio je iz Duvna iz sela Kongore, a otac mu je bio Tomić Ivan. Ivan je imo na Duvanjskom polju kosnicu livadu. Livadu mu je pod turskim zulom oteo Suzica kadija i naredio je Suzica kadija seljacima iz sela Kongore i drugih okolnih sela da kose livadu, a da pred njima kosi Mijat Tomić. Mijat nije htio nositi kose. Bio je mladić od dvadeset godina. Nosio je na sebi bijele gaće i bijelu košulju, a za pasom malu pušku. Kad je došo, vidio je da livadu kosi trideset kosaca, a uz njih je bio Murat, subaša Suzice kadije. Čim je ugledo Mijata, odmah ga je mislio prisić, jer ne nosi kosu na ramenu. Mijat je prid njega došo i reko mu: 'Šta to radiš, Murate subaša, zašto kosiš moju livadu? Livada je moja babovina, moja djedovina, pa i čukundjedovina, a ti mi je danas oduzimlješ.' A Murat mu ništa ne odgovori, nego poteže sablju od pojasa, hitro manu i rukom i sabljom da prisiće Mijata Tomića, ali je Mijat, mlado momče, hitar na nogama pa od sablje Mijat odskočio. Poleće mu ruka do silaja, puče šarak ko nebesko vrime i u prsa pogodi Murata. Na pleće mu pendže napravilo. Pade Murat na glavu u travu, to ugleda tridesetak kosaca iz ruku im ispadoše kose, iz očiju suze udariše: 'Šta uradi Tomiću Mijate, žalosna ti majka dovijeka, svi ćemo glave pogubiti.' 'Čujte me trideset kosaca povratka vam kući nema ni kućištu. Koji ne će u Vran u planinu da tražimo pravo od Turaka, onda ćemo Turke suditi i naučiti kako će se s nama ponašati. A ko od vas u planinu ne će, kuća mu se kućetinom zvala, a u njoj mu pasja braća stala, prid kućom mu stado ne blejalo, a u kući čedo ne plakalo. Što mu se u kući rađalo sve manito bilo, sin mu sina na mejdan pozivao, jedan drugom odsijecali glave. Od mene vam takav ultimatum.' Te Mijat u Vran okrenu u planinu. To je bilo prvo društvo Mijatovo. Prvi bijaše Leventa Marijan, od rođene mu sestre sin. Svakom Mijat novo ime daje, tako Mijat stvara četu i družinu. Zatvori Turcima klance te napravi počivališta i odmarališta pokraj puta da se mogu ljudi odmarati i popušiti lulu duvana. Tute prostri divan kabanice, ko prolazi mora ostaviti žute madžarije. Takav ultimatum Mijat Turčinu stavi. Ne bi Turci darivali kabanice da nije ajduk za jelom il' za bukvom il' za studenom stinom kamenitom. Budno prate kud prolaze trgovci i Turci i provode pljačku i zakone. Dvadeset godina je ajdukovo po planinama dok nije izdaja došla, dok ga nije izdo kum

Bobovac Ilija. Ubio ga Klišanin Arap iz puške ispod krova kad je sjedio pred kulom Bobovac Ilije, kad je nazdravljo. Ne bi nikad Mijat pogino da sam sebe nije odo. Kad mu je kuma krvav rubac pokazala da je izdaja, on je reko: 'Ne boj se kumo ne more me sablja presicat nit puška probijat jer je na meni sedam pancira, samo me može probit zrno kositra.' To je čuo Klišanin Arap i odma otkinuo pucu sa prsiju (zrno kositra) i pripunio pušku. Kad je Mijat nazdravio Bobovcu Iliji i počeo piti iz čaše vino, ukazala mu se tad jabučica pod vratom, gdje se kopčaju panciri i tu ga je arap iz puške pogodio. I opet je uspio reći: 'Jezus Marija, drži me, Marijane, i biži, osveti me, drago dite moje.' Tako bi pobjego Marijan sa Mijatom da nije prijekim putem doletio Klišanin Arap i tu opalio iz puške i prisiko Marijanu nogu u koljenu. Tada su Turci odnijeli Levantu u Sarajevo i tu mu se gubi svaki trag, a Mijatov grob se tu nalazi i za njega se zna i dan današnji.⁸⁸

Nakon što mu je duvanjski kadija Suzica preoteo očevinu (livadu Jabuku), Mijat Tomić odmetnuo se u hajduke krenuvši put Vran planine. Među njegovim harambašama osim katolika, bilo je i dobrih pravoslavaca i muslimana. O njegovoj pogibiji ispričane su mnoge predaje, a jedna od njih, zabilježena u Jablanici, kazuje da je Arapin smišljao kako se osvetiti Mijatu jer ga je protjerao iz hajduka. Njega je pozvao Mijatov kum Ilija Bobovac skovavši plan kako da ubiju hrabroga hajduka. U međuvremenu, Mijatu je došao poziv u kojem ga kum Ilija Bobovac traži da treći put bude kršteni kum njegovome djetetu. Mali je Marijan naslutio da se nešto sprema te je upozorio Mijata da ne ide sam ka Bobovčevoj kući. Međutim, Mijat se, vjerujući svome kumu, zaputio u Doljane gdje su ga, čim je kročio u kuću, upucali iz kubure. Kada je vidio da se Mijat ne vraća, Marijan se uputio u Doljane gdje je zatekao Iliju kako Mijata stavlja na konja. Uhvatio ga je zajedno s Arapinom i Savom koji su vodili Mijatovoga konja. Nakon što ih je zatvorio u kuću, svezao im je ruke i noge, polio rakijom te zapalio. Mijata je vratio u Vran planinu gdje ga je i sahranio, a kao sin njegove sestre postao je novi vođa Mijatove družine.⁸⁹

⁸⁸ Dragić, Marko. *Od Kozigrada do Zvonigrada. Hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II.)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure – ZIRAL, Baška Voda – Mostar, 2001., str. 152.-154.

⁸⁹ Dragić, Marko. *Od Kozigrada do Zvonigrada. Hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II.)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure – ZIRAL, Baška Voda – Mostar, 2001., str. 156.-157.

Marko Dragić u svojoj knjizi *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine (proza, drama i mikrostrukture)* navodi još jednu predaju prema kojoj je Mijat Tomić izdahnuo pod Sovićkim vratima:

Mijat Tomić bio u bega Kopčića u najmu. A tamo mu je bila i livada. I kadija je Suzica uzeo kosit. To je Mijatu Tomiću krivo bilo. I on od bega zaišće pušku. Tamo je došo i tamo su košci kosili. Rekne Mijat kadiji: „Ovo je moja didovina. Košci nemojte kosit“, rekne Mijat, „livada je moja babovina“. I, ako Bog da, kadiju ubije. Košci se razaju. Mijat od bega pušku i sablju zapita, i ode u ajduke. I tako je kreno po Vranu prema pećini iza Šćita prema Proslapu. Ta se pećina zove Mijatova pećina. I, onda je on tu četovo. Odo. S Turcima se borio. Turke ubijo. Kad je otišo kumovat se u Doljane i sio u kumovu kuću, a kuma ga je dva-tri put nogom pritiskala i donila mu osičenu pivčevu glavu. Tada se Mijat dositio da nešto nije u redu i rekne kako njega olovo ne mere upropastit. Tu je se privario. I, ubije ga harapina sa trideset druga. Onda je Mijata odnio mali Marijan, a ne zna se di je ukopan. Misli se da je na Sovićkim vratim. Onda je Mijatovo društvo ufatilo Harapina i ubilo ga.⁹⁰

Ramski narod pripovijeda da je Mijata Tomića pokušala spasiti njegova kuma, žena Ilija Bobovca. Ona je, ne mogavši ništa prozboriti, ispred Mijata donijela krvavoga pijetla zgazivši ga tri puta po nozi. Pokušala mu je dati do znanja da nije pozvan zbog kumstva, ali Mijat nije reagirao. U trenutku kada su upucali Mijata u kuću je ušao mali Marijan. Na svojim rukama nosio ga je od kuće do Sovićkih vrata sve dok mu nije Mijat rekao: „Sine Marijane, ne gubi sine sebe zbog mene, ja sam svakako gotov“. Marijana su nakon toga uhvatili i odveli u Sarajevo, a Mijat je preminuo. Njegovi ubojice zaputili su se prema Duvnu gdje su pekli janjad, proslavljajući Mijatovu pogibiju. Tek je pred zoru Mijatova družina krenula ka njima. Arapina su živoga nabili na kolac, a onda su poslije ubili i Mijatovoga kuma, izdajnika Iliju Bobovca.⁹¹

U Gornjemu Brišniku, rodnome mjestu Mijata Tomića, danas se nalazi spomenik njemu u čast. Predaje o njegovim junačkim pothvatima dijelom su brojnih knjiga, a jedna od njih je i knjiga *Junačina Mijat Tomić*, hrvatskoga pjesnika Dubravka Horvatića, koja je uvrštena na popis školskih lektira. U Tomislavgradu djeluje udruga pod nazivom *Hajdučka družina Mijat*

⁹⁰ Dragić, Marko. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*. Matica hrvatska u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, 2005, str. 116.

⁹¹ Dragić, Marko. *Od Kozigrada do Zvonigrada. Hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II.)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure – ZIRAL, Baška Voda – Mostar, 2001., str. 158.-160.

Tomić koja broji nekoliko članova. Osim udruge, po njemu je nazvana i jedna od tomlislavgradskih ulica. Film o Mijatu Tomić, sniman prije sedam godina, označio je početak hrvatske kinematografije u Bosni i Hercegovini, a pod pokroviteljstvom grada Zagreba prikazan je u siječnju 2019. godine u kinu Tuškanac. Na području parka prirode Blidinje osnovana je i *Hajdučka Republika Mijata Tomića*. Naravno, riječ je o samoproglashenoj državi koja je nastala kao duhoviti projekt vlasnika motela Hajdučke Vrleti. Republika je osnovana u lipnju 2002. godine, a nalazi se između planina Vrana i Čvrsnice, točnije na raskrižju tri općine: Tomislavgrada, Posušja i Jablanice. Zanimljivo je da imaju i svoju valutu – kuburu, a himna „žitelja“ *Hajdučke Republike* glasi: „Sveti Ante platit ću ti misu, samo kaži koji naši nisu“.

2.7.2. Roša harambaša

Roša Harambaša, pravim imenom Ivan Bušić, rođen je oko 1745. godine, najvjerojatnije, u Donjim Vinjanima kod Imotskoga. Vrlo rano ostao je bez oca, a zbog svoje crvene kose dobio je nadimak Roša, po kojemu će kasnije i ostati upamćen. S obzirom na to da je živio u samoj blizini turske granice često je slušao priče o turskim zulumima pa se njemu vrlo rano, još kao mladiću, javila želja za osvetom. Pravoslavni harambaša Sočivica primio je Rošu među svoje hajduke u vrijeme kada mu je bilo petnaest godina. Djelovao je od Imotskoga pa sve do Sarajeva. O njegovome hajdukovanju zapisan je velik broj predaja, a jedna od njih kazuje kako je Roša „po narudžbi ubijao čas sina, čas oca koji su međusobno bili u svađi“. Ali-beg Sukljašević naručio je ubojstvo Roše harambaše, međutim, Roša je ubio svoje napadače zajedno sa Sukljaševićem. O pogibiji Roše Harambaše pisao je Ivo Andrić u svome djelu *Ispovijed*. On u pripovijesti navodi da je Roša najviše četovao po Dalmaciji, Hercegovini i Crnoj Gori te da je bježeći od Turaka u Bosnu poginuo kod Kreševa. Dragić navodi kako fabula Andrićeve priče ne odgovara zbilji. Naime, Rošu je jedan od njegovih hajduka prvotno izdao, a zatim i ubio u travnju 1783. godine.⁹² Andrić je na taj način, koristeći pjesničku slobodu, pomiješao barijere fikcije i faksije.

Hajdučki harambaša Ivan Bušić Roša, živijo ti je u Donjin Vinjanin. Nadimak je dobio po crljenoj kosi. Ima je brata Mijata, a njega ti je ubijo Rošin pobratim Amet (Ahmet) Sukljašević iz Mostara. Ubijo ga je na kukavički način, iz zaside, dite. Roša se undan naosumio na pobratima i undan ubije njega i nikoliko njegovi ljudi. Poslen toga

⁹² Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 401.-404.

pobigne on u ajduke. Mostarci Turci su ti undan odlučili osvetit Ameta, pa puklo kud puklo. Undan se umišaju i livanjski Turci i odluče osvetit mostarske, ali ji Roša jopet ubije devet. Urotiše ti se tada svi Turci, al on, ko kad je bijo stoput pametniji od njizi sviju skupa zajedno, on ti lipo pobigne, u Taliju i vrati se za par godina. I dalje je ratova s Turcima, ali je napada i pljačka trgovce i putnike, a zavadija je se i s imockim pravoslavcima. Niki su ti o stra prišli na našu viru, pa ga zato nazvaše “ustaško-križarski preteča”. Posta je opasan i za mletačku i za tursku vlast, pa su činili svašta da ga maknu. Roša je nastavijo po svom, a kad mu je više dodija taj ajdučki život, on ti je tražijo pomilovanje. Nije ga dobijo, pa ti je unda jopet oša u Taliju i kašnje se vratijo u Dalmaciju. Svi su se bojali da će jopet izbit neredi, pa su ga ubili, osikli mu glavu, napunili je pamukon i undan su ti je nosali i š njome po turskim gradovima skupljali darove. Znaš ti, dite, Roša ti je meni bijo neki did, praidid, ali ono izvanjski. Ne znan točno po kome, al ja san ti se uvik ponosila s time, a je i moj ćaća. Uvik mi je priča o njemu i govoriyo da neka se ponosin s timen. Neki ti njega fale, neki mu laju, al moj je ćaća, dobar ti je bijo, Bog mu da pokoj, uvik govoriyo da je to dobro, da je bitno da je on za života ostavijo traga. Pa šta što mu laju, stara je narodna: “Dobar konj ima sto mana, a loš samo jednu-ne valja!” E, dite moje, nemoj se nikad stidit svoje krvi. I ti se tribaš ponosit š njimen, sa svojin Vinjanin. Nemoj to nikad zaboravit, ti si isto naše gore list! Rošini dvori ti se nalaze u Donjin Vinjanin, ispo crkve sv. Roka, blizu Crne Gore. Područje iznad kuće ti se zove Rošine livade. Tu ti je i njegovo guvno i njegov bunar i kamen na kojem ti je smiyo sidit samo on i niko drugi. E, da mi nije ovi stari kostiju, pa da mogu trčat, a trčala san dok san cura bila, sad bi ja tebe odvela gori u Rošine livade, da ti to vidiš. A eto, bar vidi njegovu sliku, tuten ti visi na zidu u ganjku!⁹³

2.7.3. Andrijica Šimić

Uz Mijata Tomića jedan od najpoznatijih hrvatskih hajduka harambaša bio je Andrija Šimić. Rođen je 22. studenoga 1833. godine u Alagovcu kod Gruda, a već sa četrnaest godina napustio je rodnu kuću kako bi otišao služiti begu Tikvini u Mostar. Kod bega je proveo punih deset godina, a zbog niskoga rasta prozvali su ga Andrijica. Andrijica je bio izrazito „nemirnoga duha, ali je imao izvanredan osjećaj za pravdu“. Iz Mostara je pobjegao ubivši agu

⁹³ Isto, str. 403.-404.

Ćurka kuburom s njegova pasa. Nakon što ga je upucaao, zajahao je njegovoga konja i pobjegao prema Škutoriji. Točno u to vrijeme Andrijica je navršio dvadeset i četiri godine. Vrativši se kući posvetio se težačkim poslovima koje je obavljao zajedno sa svojim mlađim bratom Jakovom. Budući da se nije mogao pomiriti s takvim teškim seoskim životom, Andrijica je s rođakom otvorio krčmu. Nakon nekoga vremena došlo je do nesporazuma oko krčme te se Andrijica zaputio u Gabelu gdje je radio kao kovač. Težak seoski život, turski zulumi, nepravda prema njegovoj „raji“ u Hercegovini i priča da mu je Turčin obeščastio sestru natjerali su ga da se odmetne u hajduke. Uzevši očev handžar u planinu se zaputio 1859. godine. Putem što vodi od Posušja prema Imotskome presreo je Turčina i oteo mu blago koje je podijelio sirotinji. Poznato je da su se Šimićevi hajduci sastajali na Jurjevdan (23. travnja), a obično su se rastajali na Miholjdan (29. rujna). Otuda je poznata izreka: „Jurjevdanak hajdučki sastanak, Mijoljdanak hajdučki rastanak“. Andrijica Šimić zajedno sa svojom družinom djelovao je na području čitave Hercegovine, ali i Dalmacije. O njegovome junaštvu svjedoče brojne predaje sačuvane u narodu. Jedna od njih kazuje kako je Andrijica Šimić spasio sedam djevojaka od obeščaćivanja. Jednom je prilikom, spletom nesretnih okolnosti, seljaninu iz Posušja zapalio štalu, no, odmah nakon toga iz džepa je izvadio šaku dukata i obećao mu napraviti novu.⁹⁴ Pero Sabljo spjevao je pjesmu u čast svoga rođaka Andrijice Šimića koja i danas ponosno čuva uspomenu na toga odvažnoga i pravednoga harambašu:

Rodi majka guju šarevitu

U Grudama, selu krševitu

To ne bila guja, ni zmija,

Već to bio momak Šimića Andrija.

Kavurine ti tri vola imaš,

Sto i dvajest groša dati moraš.

Zašto gospodaru tako cviliš raju?

Da ja dvajes groša platim više,

Tako zakon nigdi ne piše.

⁹⁴ Dragić, Marko. *Hajdučki harambaša Andrijica Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk*, Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split. Split, 2020, str. 296.-305.

*Šimić Ivan vidi nema kud ni kamo,
Dade pare okreni se tamo,
A Ivan ni od koga pomoć ne imade,
Sinovi mu podaleko rade.
Kad je uvečer za večeru bilo,
Sve je otac sinovim povidio,
Da ih jesu Turci ucivilili.
Kada li je danak osvanio,
Andrija se puškom zametnio,
Pregazi goru i ravnicu,
U Ljubuški da traži pravicu.
A kad dođe do Ljubuškog gradu,
Turskom sucu stade kazivati
Sve istinu, ništa ne lagati.
Turski sudac ništa ne viruje,
Oštro gleda i teško ga suje.
Turci nisu kako vi kažete,
'Već tužite da ih naružite.'
Vidi Šimić da ne da pravicu,
Već bi ga rada stavit u tamnicu.
Kojmekane vira ti je moja,
'Ne straši mene vika tvoja,
Ja odo tamo u Glavicu,
U gustu lužinu da naplatim,*

Turčinu zadužnicu’.
Turski sudac na njegov oči izbuljio.
‘Sta to bališ ili si poludio?’
Šimić veli: ‘Ja odlazim sada,
Kad se vratim kazat ću ti tada.’
Pa poleti doli niz čaršiju,
U se turi žežeru rakiju,
Bježi iz Ljubuškog grada,
Da ne dopane većega jada,
Pravo zdravo preko polja širokoga,
Sve do blizu grada Imotskoga.
Ali eto ti Kadijevića Jove,
Gdje mu Šimić Božju pomoć zove,
Još mu Jovo bolje prifatio,
‘Ti mi Andre zdrav i veso bio
I ja sam davno kuću ostavio.’⁹⁵

Pjesmu o Andrijici naslovljenu *Andrijica Šimić, hajdučki harambaša* spjevao je i Ivan Mimica s kojim je Andrijica u zatvoru proveo punih sedam godina. Pjesma je nastala na temelju njihovih razgovora i Andrijinih priča, a doživjela je devet izdanja. Osim pjesama, vrlo popularna je i anegdota iz Sviba prema kojoj je Andrija poslao svoje hajduke na zapadno područje Imotske krajine rekavši im da što više probaju saznati o selu u kojem su bili, a da pritom ne pitaju mještane o kojem je selu riječ:

⁹⁵ Dragić, Marko. *Hajdučki harambaša Andrijica Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk*, Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020, str. 306.-308.

Pa, kako ćemo saznati kad ne pitamo? – upitaše iz družine. Šimić je odgovorio: Putujte noću i sjednite s ljudima oko ognjišta pa slušajte o čemu pričaju. Tako ćete saznati u kojem ste selu. Ako govore o konjima, onda ste u Studencima. Ako se govori o švercu i podvalama, onda ste na Lovreću. Ako se govori o tuči, snazi, prevari, onda ste u Cisti. Ako se govori o dobrim kravama, onda ste na Aržanu. Ako su tema volovi i volovski rogovi, onda ste na Dobranjama. Gdje govore o tome tko je s čijom ženom spavao, onda ste u Svibu.⁹⁶

Osim po tome što bi iz svoje družine udaljivao svakoga tko bi počinio neki zločin, Andrijića Šimić bio je poznat i kao zaštitnik siromašnih i potlačenih. Bogataše koji su tlačili sirotinju strogo je kažnjivao. Oduzimao im je pokradeno bogatstvo i udjeljivao sirotinji. Hrabri i pravedni junak, o kojemu narod nikada nije imao reći ništa ružno i nečasno, svojoj je družini nalagao da ne smiju biti nepristojni prema djevojkama. Unatoč krvavim obračunima, Andrijića je uspio sačuvati čast, poštenje i plemenitost. Priječio je ubijanje ranjenih neprijatelja i napade na poštene ljude. Narod i danas pripovijeda o njegovim dobročinstvima i borbi protiv turskog zuluma.⁹⁷

Andrijiću Šimića izdao je Ante Garac. Bježeći iz Zagvozda, Šimić je stigao u Runoviće gdje se okrijepio u Garčevoj kući. U snu ga je sedam Garaca svezalo i predalo austrijskim vlastima. Na nagovor svoje žene Kike, za koju se kazuje da je Andrijiću u trenutku kada se skoro uspio osloboditi uhvatila za mošnje zavrnuvši ih, Garac mu je zavezao i ruke i noge te ga predao neprijatelju. Bio je predan kotarskome sudu u Splitu, a nedugo zatim uhvatili su i njegovu hajdučku družinu te ih doveli u splitski zatvor. Iako su mnogi svjedočili u Šimićevo korist spominjući sva njegova dobročinstva, on je 31. kolovoza 1873. godine osuđen na doživotnu robiju. Nakon skoro trideset godina izdržane robije Andrijića je pomilovan 16. prosinca 1901. godine u šezdeset i osmoj godini života. Po povratku u Split dočekalo ga je mnoštvo naroda:

Ostarija je Andrija kad se car Vrane Jozip odluči uslišat molbe puka rvackog i puštit ga vani. Jer caru su stalno stizale molbe puka i fratara da ga se pusti iz tamnice. Veliko je veselje nastalo po cijeloj Dalmaciji. Doša je Andrijića prvo parobrodon u Split, a tamo puna riva ga dočekala. Na ramenin su ga nosili i tri dana gostili, nisu mu dali ić dalje. I tako iz sela u selo, kako je iša prema svojim Runovići tako su ga svugdi častili i

⁹⁶ Isto, str. 316.

⁹⁷ Isto, str. 318.-319.

*zadržavali. A on in je priča svoje zgrade. A pokaziva in je i kako je još jak ki bik, neka je starac.*⁹⁸

Prema predajama Andrijica je i nakon izlaska iz zatvora još uvijek bio snažan te je preskačući magarca mladima dokazivao što je prava snaga i junaštvo. Pripovijeda se da je umro od srčane kapi, u blizini kuće svoga izdajice Ante Garca, koji je umro tri dana prije njega. Šimića su pronašli mrtvoga ispod hrasta pod kojim je često sjedio. Njegove zadnje riječi bile su:

Draga moja braćo, Imočani,

moji su se izbrojali dani.

Teško mi je osvetu premostit,

al još teže tuđinu oprostit.

Al za ljubav Krista raspetoga,

*svim opraštam od sveg srca svoga.*⁹⁹

U narodu je poznata i Andrijina kletva Garcima: „Moje noge nad vašim glavama stale!“, koja je na koncu i ostvarena jer je na groblju u Runovićima pokopan Andrija Šimić, a njegove noge nalaze se iznad glave izdajice Ante Garca. Godine 1911. studenti koji su iz Praga došli u Split osnovali su nogometni klub koji je po prijedlogu profesora Barača dobio ime Hajduk, u čast plemenitoga hajduka Andrijice Šimića. „Profesor Barač predložio je da se nogometni klub zove Hajduk jer hajduk simbolizira hrabrost, odlučnost, upornost, ponos, čast, humanost, prijateljstvo, zaštitu slabijih, pomoć sirotinji, ljubav prema slobodi, prkos prema tuđinskoj vlasti i borbu protiv neprijatelja.“¹⁰⁰

⁹⁸ Dragić, Marko. *Hajdučki harambaša Andrijica Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk*, Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split. Split, 2020, str. 320.-327.

⁹⁹ Isto, str. 327.-328.

¹⁰⁰ Dragić, Marko. *Hajdučki harambaša Andrijica Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk*, Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split. Split, 2020, str. 328.-329.

2.8. Legendarna oslobađanja od osmanske okupacije

Nakon poraza Osmanlija pod Bečom 1683. godine dolazi do ustanka u kršćanskim zemljama. Samim time, došlo je do oslobađanja Like, Slavonije do Une i Save te zapadnoga dijela Srijema. Ramski su fratri bježeći s katoličkim pukom iz Rame, Duvna, Kupresa i Rakitna naselili Cetinsku krajinu te u Sinju sagradili franjevački samostan. Oni su sa sobom ponijeli čudotvornu Gospinu sliku, danas poznatu kao Čudotvorna Gospa Sinjska. Nakon poraza osmanske vojske Hrvati su počeli masovno bježati iz Bosne i Hercegovine te ih je ostalo samo 23 000. Bosna i Hercegovina je pod turskom vlašću bila sve 1878. godine kada ju je okupirala Austro-Ugarska.¹⁰¹

O oslobođenju Poljica svjedoči predaja iz Srijana, a u čast svome junaku Jurju Pezelju Poljičani su podigli spomenik kojim iznose zahvale za oslobođenje Poljica od osmanske okupacije:

U tvrđavi Nučak u blizini sela Gardun iznad korita rijeke Cetine bili su janjičari, međutim popustila je disciplina i oni su počeli pit i više puta su se zaljetavali u Gornja Poljica, a tamo je don Jure Pezelj oformio ratnike da se suprotstave Turcima. Don Jure je ima najbržeg konja i bio je na čelu te potjere za Turcima. Ali neki Turčin je nasumce ispalio iz puške i pogodio don Pezelja u stomak. On je pao na pod i znao je da će umrit, ali kad su mu došli suborci on im je reka da mu se odrišio opanak i da oni krenu dalje za Turcima, jer mu je sloboda bila važnija od vlastite smrti. Oni su nastavili za Turcima do Bišćanske gore i vratili su se nazad i našli don Pezelja mrtvog. Na mjestu njegove smrti danas se nalazi križ "Pezeljev križ".¹⁰²

Vrgorački fratar muslimanskoga podrijetla, imenom Rade Miletić oslobodio je Vrgorac 1690. godine na blagdan Svete Kate. O njegovome junaštvu pisali su fra Filip Grabovac i Andrija Kačić Miošić, a u narodu je do danas sačuvana predaja:

Kao mali gradić, odmah uz granicu, Vrgorac je bio česta meta napada Turaka. Premda su stanovnici pokazivali veliku hrabrost u obrani grada, to nije bilo dovoljno zbog puno većeg broja i snage Turaka. Obrana je pošla za rukom Radi Miletiću kojem je na pamet pala izvrsna ideja. Ujedinio je sve jarce i koze iz grada i privezao im svijeće za rogove. Pustio ih je prema Turcima koji su, vidjevši toliko svijeća u noći, mislili da ljudi trče prema njima.

¹⁰¹ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 393.-394.

¹⁰² Isto, str. 394.-395.

*Prepali su se i pobjegli. Rade Miletić je postao junak obranivši svoj grad na tako čudan način.*¹⁰³

Kada su Ramljaci s Gospinom slikom došli iz Rame u Sinj tamo su boravili neko vrijeme nakon čega su se nastanili u Splitu. U Splitu se nisu mogli „obiknuti“ pa su se ponovno odlučili vratiti u Sinj i tamo izgraditi crkvu. U crkvi svetoga Franje koju su izgradili ramski fratri Čudotvorna slika ostala je sve do 1714. godine. Nakon toga premještena je u novoizgrađenu crkvu pod Kamičkom. Samo šest dana nakon što je čudotvorna Gospina slika premještena u novu crkvu pročulo se da Osmanlije planiraju pohod na Dalmaciju i zauzimanje Sinja. Tada su se fratri podijelili u dvije skupine. Jedni su krenuli prema Splitu dok su drugi, među kojima je bio i fra Pavao Vučković, Gospinu sliku stavili u sanduk i odnijeli u grad. U srpnju 1715. godine bosanski se paša, Mehmed-paša Čelić, sa šezdeset tisuća vojnika spustio niz Prolog. Napali su Otočane koji su se hrabro borili, ali nažalost od njih 360 spasilo se samo tridesetak osoba koje su preplivale Cetinu. O toj hrabroj borbi narod i danas pripovijeda. Nakon Otoka došao je red i na Sinj. Napad na Sinj počeo je 8. kolovoza, a toga dana izgorjele su Gospina crkva pod Kamičkom i crkva svetoga Franje. Nakon što su četiri dana bjesomučno napadali Sinj, Mehmed-paša Čelić je 14. kolovoza zapovjedio opći juriš. Dok su Turci jurišali, žene, djeca, starci i nemoćni svećenici molili su se pred čudotvornom Gospinom slikom koju su sakrili u crkvi svetoga Mihovila u samome središtu Sinjske tvrđave. Narod je svoju Gospu molio da ih spasi od ljutoga neprijatelja. Nakon nekoliko juriša turska vojska se odjednom preplašila. Bježali su u strahu dok su ih paše udarali sabljama da se ne predaju. No, i to je bilo uzalud pa se u noći s 14. na 15. kolovoza paša morao povući u Livno. Te godine blagdan Uznesenja Blažene Djevice Marije padao je na četvrtak. U borbi je poginulo 10 000 turskih vojnika, a oni preživjeli prepričavali su „da su svake noći za vrijeme opsade Sinja, vidjeli ženu u jakoj svjetlosti kako hoda po zidinama grada“. O čudesnome oslobođenju Sinja narod i danas pripovijeda:

Fratar Vučković, znaš da je to danas naše prezime i di žive, e, njega su ti Turci uvatili kod Čitluka, tamo di ti je ona kula i jadnoga su ti odveli tamo u onaj svoj grad. O Vučkoviću ti se nije znalo ništa nekih pet godina a onda in je on uteka i vratijo se u Sinj i nastavijo branit grad. Za to vrime Turci su ti malo pomalo osvajali ova mista i približavali se našem gradu, pa je ljude uvatila panika i počeli su polako bižat svojoj rodbini, a onda ti se odselilo puno svita i više se nisu vratili. U gradu ti je ostalo zericu svita, sedamsto vojnika i oni fratri šta

¹⁰³ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 396.

su došli iz Bosne i Rame a svi su utekli na Stari grad. Brzo su ti Turci osvojili okolna mista i tako došli do nas. Godine 1715. počeli su ti oni osvajati Varoš, i popalili su sve, a izgorija je i onaj samostan šta je bilo na pijeci. Kad su ti doli sve popalili uputili su se oni na Stari grad, a ljude ti je gori uvatila panika jer je Turaka bilo šezdeset iljada a branitelja i puka niti iljadu. Onda su ti fratri izvadili sliku naše Gospe i u onoj maloj pećini su ti se počeli moliti. Turci su počeli navaljivat, a fratrima se pridružijo i obični narod i dva dana i dvi noći su ti molili Gospu da in pomogne. Najveća navala je bila sa 14. na 15., na Gospin žežen, a 15. ti se desilo čudo. Ljudi su se molili dva dana i dvi noći a pridružili su in se i branitelji i naša Gospa ih je čula. Sva u bilu pojavila se na gradskin zidinama, pogledala u svoje vjernike i ispružila ruku prema Turcima. Kažu da je odala po gradskin zidinama a da su Turci počeli bižat, a neki da su umirali na mistu. Svit priča da je na njih poslala kugu, a meni ti je moja baba pričala da in je dala srdobolju i oni su ti se rabižali, a velik dio njih se utopijo u Cetini koja je onda naglo narasla. I nikad ti se više oni nisu u naš kraj vratili.¹⁰⁴

Blagdan Velike Gospe proslavlja se svake godine 15. kolovoza kada mnoštvo hodočasnika iz cijele Hrvatske, Bosne i Hercegovine, ali i šire hodočasti Gospi Sinjskoj na zavjet. U noćima između 8. i 15. kolovoza na svoje hodočašće kreće veliki broj vjernika kako mladih, tako starijih i djece. Središnja vjerska proslava započinje 15. kolovoza kada iznošenjem čudotvorne Gospine slike polazi svečana procesija.

Marko Dragić u svome radu navodi nepisani dogovor ramskih i sinjskih fratara prema kojemu se Velika Gospa slavi u Sinju, a svečanost Male Gospe odvija se u Rami kamo dolazi veliki broj sinjskih hodočasnika, ali i mnogih drugih.¹⁰⁵

3. Etiološke predaje

Etiološkim predajama nazivamo one predaje koje su nastale na temelju povijesnih događaja i osoba te iz potrebe za objašnjenjem podrijetla nastanka naziva određenih mjesta, pokrajina, lokaliteta, grobova, prezimena, jezera, bunara i slično. Možemo reći da su neke od njih nastale i na temelju pričanja iz života, a u njima su sačuvane uspomene i sjećanja na najstarije povijesne događaje i ljude. Osim na osnovu povijesne, etiološke predaje nastale su i na mitskoj, eshatološkoj, demonološkoj i legendnoj razini. Povijesna razina obuhvaća stvarne povijesne trenutke i događaje, dok ona mitska najčešće objašnjava postanak svijeta, mitoloških

¹⁰⁴ Dragić, Marko. *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1). Zadar, 2017., str. 163.-166.

¹⁰⁵ Isto, str. 168.

bića i bogova. Eshatološka razina sadrži predaje o kraju svijeta i oživljavanju mrtvih, dok je vjerovanje u zle sile obuhvaćeno na demonološkoj razini. Legendna razina temelji se na stvarnim osobama i događajima koji su vremenom dobili određene fantastične elemente. Također, i brojni toponimi svjedoče o uspomenama na znamenite ljude i događaje.¹⁰⁶

Mikrotoponim *Bojčušće* u selu Letka kod Tomislavgrada nazvan je prema apelativu¹⁰⁷ *boj* koji se odvijao između Duvnjaka i Rimljana 155. godine prije Krista. U selu Letka kod Tomislavgrada nalaze se njive koje su nazvane *Bojčušće*, upravo zbog toga što se na tim njivama odvijao veliki boj Duvnjaka i R U spomen na krunidbu kralja Tomislava 925. godine Duvno je preimenovano u Tomislavgrad. Osim na hrvatskoga kralja Tomislava, postoje i predaje koje čuvaju uspomenu na bosanskoga bana Kulina pa tako lokalitete *Kuline* pronalazimo u Uzarićima kod Širokoga Brijega, u Koritima kod Tomislavgrada te u Prebilovcima kod Čapljinje. U selu Stepen u Tomislavgradu postoji i *Bogumilski put*.¹⁰⁸

O djevojačkim grobovima i starim katoličkim grobljima Marko Dragić piše u svojoj knjizi *Deset kamenih mačeva*. Zahvaljujući arheološkim iskapanjima koja su potvrdila istinitost ovih predaja i danas možemo pronaći grobove o kojima predaje kazuju, ili barem njihove ostatke.¹⁰⁹

Arheolog Ćiro Truhelka istražio je *Kraljev greb* u Jajcu i doznao da je ondje doista ukopan posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević. Uz kraljev, istražio je i *Divin grob* na Kedžari u obroncima Vran planine te ustvrdio da se u njemu nalazi hrvatska mučenica Diva Grabovčeva. Lokaliteti nazvani *Crkvine*, *Crkvišta*, *Crkvica* i slično kriju ostatke starih crkava. Ponekad je jako teško razlučiti razliku između povijesnih i etioloških predaja pa ih Marko Dragić često naziva „usmenom poviješću“.¹¹⁰ Dukljaninova etiološka predaja o nazivu grada Dubrovnika utemeljena je na pučkoj etimologizaciji. Naime, stanovnici su nakon pobjede nad romanskim narodom, svoj grad nazvali *Dubrovnik*, što je označavalo nešto šumovito ili šumno

¹⁰⁶ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 415.

¹⁰⁷ Imenica apelativ nastala je od latinske imenice appellatio – naziv, nagovor, naslov, opća imenica. Dragić, Helena. *Apelativi u toponimiji stolačkog kraja*, Vol. 62, No. 1, Školski vjesnik, Hrvatsko pedagoško-književni zbor, ogranak Split i Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu Split, 2013., str. 9.

¹⁰⁸ Dragić, Marko. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*. Matica hrvatska u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, 2005, str. 31.

¹⁰⁹ Dragić, Marko. *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure. 1999., str. 167.

¹¹⁰ Dragić, Marko. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine: proza, drama i mikrostrukture*. Matica hrvatska u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, 2005, str. 31.

budući da su i sami došli iz šume (*dubrave*). Botica navodi da se takav postupak tvorbe kasnije ustalio u brojnim hrvatskim predajama.¹¹¹

O nastanku naziva Eminovoga Selo Marko Dragić navodi sljedeće:

Eminovo selo se po starini zvalo Ilijino dobro. Kad je neki paša išo i prigledo sela i gradove sultanove, te postavljio i dilio na agaluke, on je sa sobom vodio tri izmećara, pa sve oni izmećari išli, a gledali kako paša dili onom ono, onom ono, a njima ama baš ništa. Ele, kad su stigli u Duvno reče Ilija: “Amo, dragi paša, eto ti sve diliš onom ono, onom ono, a nama ništa. Daj i nama štogod, da te i mi moremo spomenuti!” Paša mu dade sve selo i polje pod selom, ono sve što seže do duvanjski podvorica i jaučERICA. Ilija radio i upravljao svojom zemljom, a i ozendiko ne triba ti pitat. Jednom se skumi s nekim Eminom Korićan, s kojim se dobro pazio. Borme, u to vrime počele izlazit neke nove tapije na zemlju, ele ti onaj Emin pođe u Carigrad da izvadi na svoju zemlju tapije. Ilija začuje da mu se kum sprema po tapije, te to i on ponese kumu stare tapije i dadne da mu promine i donese nove. Emin uzme, i kad se vratio poruči kumu da zakolje nikoliko janjaci i pripravi ručak, da će oni doći i dati mu tapije. Ilija zgotovi i sve naredi kako mu je kum poručio. Oko podne, kad su izišli iz džamije, krene Emin kumu i povede kadiju i nikoliko ljudi, te pošto jili, Emin prišaplje nešto kadiji, kadija na Iliju: kada se je on dobavio turske zemlje i kako smi orat tursko i osudi ga na višala, a zemlju dade Eminu. Iliju obise, a Emin priuzme zemlju i od onda se nazvalo Eminovo, te i danas, a makar da su se ljudi iskupili.¹¹²

3.1. Divin grob

Diva Grabovčeva bila je kćerka jedinica Luke i Luce Grabovac iz Varvare u Rami. S obzirom na to da je od rođenja bila jako lijepa djevojka mnogi su ramski momci bili zaljubljeni u Divu. Osim ljepotom, zračila je blagošću i dobrotom. Bila je ponos čitave Rame, a zbog tolike njezine ljepote nijedan joj momak nije imao smjelosti prići. Njezina sudbina postala je nadahnuće mnogim umjetnicima i istraživačima pa je tako arheolog Ćiro Truhelka, početkom dvadesetoga stoljeća, otvorio njezin grob dokazavši da se u njemu doista nalaze kosti hrvatske

¹¹¹ Botica, Stipe. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Školska knjiga. Zagreb, 2013., str. 437.

¹¹² Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2008., str. 384.

mučenice. Ona je zajedno s Ivanom Romić, Katom Lozić i mnogim drugim hrvatskim mučenicama svojim životom posvjedočila vjeru i ljubav u Isusa Krista.¹¹³

Jednom prilikom Diva je susrela promrzlu ženu s djetetom i povela je sa sobom kući. Bila je to Manda koja je Tahir-begu s Kupresa rodila dijete. On ju je, naime, na „prijevaru obljudio“, a kada je rodila dijete od sramote je morala pobjeći. Tako je jedno vrijeme živjela u domu Grabovčevih da bi se kasnije trajno nastanila u Varvari. Krenuvši s Kupresa kod rodbine u Kopčice, Tahir-beg susreo je Divu. Kao i svi drugi momci, i on se zaljubio u nju. Od toga trenutka često je dolazio u Ramu, čekajući, ne bi li je sreo. Nakon određenoga vremena došlo je do njihovoga susreta prilikom kojega joj je Tahir-beg rekao: „Vjeruj, sunce, što govorim, dok mi ljubav ne vratiš, neće mi duša naći mira ni pokoja“. Govorio joj je da ne mari ni za stalež ni za vjeru, njezina ljubav njemu je bila najbitnija. Međutim, Diva za to nije htjela ni čuti, a na Tahir-begove riječi ona je odgovorila: „Ti ne mariš za vjeru, to vjerujem, jer da mariš ne bi toliko djevojaka ucivilio kako svijet govori; ali marim ja za vjeru“. Ni nakon tih Divinih riječi Tahir-beg nije odustajao. Vrativši se na Kupres svojim je roditeljima dao do znanja da želi zaprositi Divu pa se tako njegov otac Džafer-beg zaputio u Ramu. Nakon što su ga u Rami odbili, bijesan je spremao osvetu.¹¹⁴

Bilo je ljetno vrijeme kada su Divini roditelji nju i Mandu poslali u Vran da vode ovce na ispašu. Prvotno su djevojke s ovcama trebale ići na planinu Radušu, ali zbog blizine Kupresa Divin se otac pobojao i poslao ih u Vran. Džafer-beg je, ne mogavši podnijeti sramotu što su ga Divini roditelji odbili, poslao svoje kmetove da saznaju gdje se Diva nalazi. Rista i Mane bili su Džaferovi kmetovi, pravoslavci s Vukovskoga koji su Divinu lokaciju odali Tahir-begu. Kada je vidjela što joj se sprema, sirota Diva je zavapila: „Sveta Gospe, pomози mi!“. Dok ju je Tahir-beg pokušao nagovoriti da se uda za njega, ona se nekoliko puta uspjela otrgnuti, ali uzalud. Kada je Tahir-bega ošinula kolcem po licu, on je, razjarivši se, svom snagom nasrnuo na Divu. U tome trenutku začuo se glas njezinoga kuma Arslan-age Zukića koji joj je doletio u pomoć. Vidjevši kako neće uspjeti oteti Divu, Tahir-beg zabio joj je nož u prsa nakon čega je ranjena djevojka pala na pod. Na tome mjestu su je pokopali. Nakon Divine smrti roditelji joj nisu još dugo poživjeli, a Arslan-beg je nakon što je pokopao Divu krenuo za Tahir-begom

¹¹³ Dragić, Marko. *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure. 1999., str. 183.

¹¹⁴ Isto, str.184.-186.

koji se dao u bijeg. Nakon nekoga vremena ga je sustigao i ubio. Sljedeće godine, na obljetnicu njezine smrti, velika povorka djevojaka hodočastila je Divinome grobu, a tako je i danas.¹¹⁵

Svake prve nedjelje u srpnju mnoštvo hodočasnika dolazi pohoditi Divin grob na Kedžari gdje se održava sveto misno slavlje. U posljednjih nekoliko godina veliki broj hodočasnika dolazi iz Hrvatske, ponajviše iz Splita, Makarske, Sinja, Imotskoga, Trilja i Knina. Danas se pored njezinoga groba nalazi i njezin kip, djelo hrvatskoga akademskoga kipara, Kuzme Kovačića. Njoj u spomen napisano je nekoliko knjiga, a u Rami i Posušju „nikle“ su ulice koje nose naziv po Divi Grabovčevoj.

4. Zaključak

Usmena književnost kao najstariji oblik književnoga djelovanja svjedok je mnogih običaja i tradicije duboko ukorijenjene u narodu. Zahvaljujući puku koji čuva uspomene na povijesne ljude i događaje hrvatska usmena književnost danas obiluje brojnim pjesmama, predajama, legendama i osvrtima. Njezina uloga i značaj u očuvanju hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta u najmanju je ruku nemjerljiva. Kroz predaje koje je narod stoljećima prenosio s koljena na koljeno, ispričani su svi najvažniji događaji slavne hrvatske povijesti koja je na koncu postala dio kolektivnoga sjećanja. Urbanizacija, migracije i ubrzani način života itekako utječu na očuvanje narodnih običaja koji se danas, nažalost, sve manje cijene. Ovim diplomskim radom stavlja se naglasak upravo na tradiciju i njegovanje istih. Zbilja u povijesnim i etiološkim predajama vrlo se često dovodi u vezu s fantastičnim. Do isprepletanja najčešće dolazi kada književnici, koristeći umjetničku slobodu, žele zaintrigirati čitatelja unošenjem specifičnih poetskih elemenata.

Sudbina kraljice Teute, umorstvo kralja Zvonimira i pad Bosanskoga Kraljevstva samo su neke od predaja koje se donose u ovome diplomskome radu. Možda i najveći broj njih odnosi se na višestoljetna stradanja i progone kršćanskoga puka za vrijeme osmanske okupacije. Narod s ponosom već stoljećima pripovijeda o junačkim pothvatima hrvatskih uskoka i hajduka, kao i o tužnoj sudbini hrvatskih heroina i mučenica. Brojnost takvih predaja svjedoči o tome da su povijesni događaji neiscrpan izvor kojim se njeguje i čuva tradicija pripovijedanja. One su najbolji pokazatelj koliko je hrvatska nematerijalna baština zapravo raznolika i bogata. Glavni

¹¹⁵ Dragić, Marko. *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure. 1999., str. 186.-188.

je cilj ovoga rada ukazati na važnost hrvatske kulturne i tradicijske baštine kroz brojne povijesne i etnološke predaje. Na koncu, važno je naglasiti i staru narodnu izreku koja možda i najbolje dočarava važnost tradicije, poštivanja običaja i njegovanja vlastitoga identiteta, a ona glasi: *Bolje da umre selo nego običaji!* (narodna izreka)

Literatura

1. Botica, Stipe. *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
2. Čubelić, Tvrtko. *Književno-teorijski pojmovi i književni leksikon: u osvjetljenju folkloristike kao fundamentalne znanosti o ukupnosti usmenog narodnog stvaralaštva /* 4. izd. Ante i Danica Pelivan. Zagreb. 1994.
3. Čubelić, Tvrtko. *Korijeni i staze izvornog, narodnog, usmenog stvaralaštva*. Pelivan. Zagreb. 1993.
4. Čubelić, Tvrtko. *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Ante Pelivan i Danica Pelivan. Zagreb. 1988.
5. Dragić, Helena. *Apelativi u toponimiji stolačkog kraja*, Vol. 62, No. 1, Školski vjesnik, Hrvatsko pedagoško-književni zbor, ogranak Split i Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu Split, 2013., str. 5.-26.
6. Dragić, Helena. *Dukljanski kralj sveti Vladimir u hrvatskoj književnosti i crnogorskoj tradiciji*, *Lingua Montenegrina*, Časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanje (The magazine of linguistic, of literature and cultural issues) Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, 5, Cetinje, 2010., str. 517.-534.
7. Dragić, Marko. *Kliški kapetan i knez Petar Kružić u tradicijskom pamćenju i povijesnom kontekstu*. *Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja* 47-48. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2022, 369-392.
8. Dragić, Marko. *Hajdučki harambaša Andrija Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk*, *Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja* 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020, 292-332.
9. Dragić, Marko. *Povijesne i etnološke predaje iz Otoka Sinjskoga*. *Tragovi tradicije, znakovi kulture (Zbornik u čast Stipi Botici)* (ur. Evelina Rudan; Davor Nikolić; Josipa Tomašić) Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. Zagreb, 2018. 283.-297.
10. Dragić, Marko. *Hrvatske povijesne i etnološke predaje o ilirskoj kraljici Teuti*, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 16 (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2018, 279-296.
11. Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.

12. Dragić, Marko. *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, *Croatica et Slavica Iadertina* 12 (1), Zadar, 2017., 153-177.
13. Dragić, Marko. *Danak u krvi u romanu „Na Drini ćuprija“ i u suvremenom pripovijedanju*, *HUM časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, br. 8, Mostar, 2012., str. 123.-140.
14. Dragić, Marko. *Zbilja o hrvatskom kralju Dmitru Zvonimiru u poeziji Vladimira Nazora*, *Croatian Studies Review*, 7, Macquarie University Sydney, Australia, Faculty of Philosophy University of Split, Croatia, Waterloo University, Canada, 2011., 61-88.
15. Dragić, Marko. *Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu“*, *Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja*, 60 (3). Split, 2011., str. 361-382.
16. Dragić, Marko. *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjehu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*, *Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora*, HCDP "Croatica - Montenegrina" RH & CKD "Montenegro - Montenergina" u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević" - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 379-411.
17. Dragić, Marko; Odža, Ivana. *Kliški kapetan Petar Kružić i njegova supruga Jerolima u književnosti, povijesti i suvremenom narodnom pripovijedanju*. *Lingua Montenegrina* 5. Cetinje, 2010., 371.-402.
18. Dragić, Marko. *Starohrvatske povijesne teme u suvremenom narodnome pripovijedanju*, *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta u Splitu*, 2-3, Split, 2009., str. 21-44.
19. Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
20. Dragić, Marko. *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
21. Dragić, Marko. *Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u "Razgovoru ugodnom" i tradiciji*. *Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja* 52. (3-4) Split 2003, str. 283-295.
22. Dragić, Marko. *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske povijesne predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda-Mostar-Zagreb: Mala nakladna kuća Sv. Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud. 2001.
23. Dragić, Marko. *Povijesne predaje o Roši-harambaši i Andriji Šimiću*. *Hrvatska obzorja: časopis Ogranka Matice hrvatske Split* 4. 2001. 969-974.

24. Dragić, Marko. *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine*. Baška Voda: Mala nakladna kuća Sveti Jure. 1999.
25. Kekez, Josip. *Leukorn i djevojka bez grijeha. Slike i prilike pripovijedane u Hrvata*. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb 1989.
26. Kekez, Josip. *Prva hrvatska rečenica: pogledi na suodnos usmene i pisane hrvatske književnosti*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb. 1988.
27. Kekez, Josip. *Usmeno-pisani književni suodnosi*. Nikšić 1987.
28. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
29. Kelava, Josipa. *Suvremeni zapisi predaja o osmanskoj vladavini u posuškom kraju, Bosna franciscana*, 47. Sarajevo: Franjevačka teologija, 2017., 285-305.
30. Marinović, Ivana, *Starovjekovne teme u povijesnim predajama širokobriježskog kraja, Bosna Franciscana*, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, godina XXIV, br. 45, Sarajevo, 2017.
31. Marinović, Ivana, *Povijesne i etiološke predaje o osmanskoj vladavini u širokobriježskom kraju*, Motrišta, Časopis za kulturu, znanost i društvena pitanja, Br. 96-97, Matica hrvatska, Mostar, srpanj-listopad 2017., str. 42.-55.
32. Solar, Milivoj. *Teorija književnosti*. XX. izdanje. Školska knjiga. Zagreb, 2005.
33. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
34. Žmegač, Viktor. *Književnost i zbilja*. Školska knjiga. Zagreb, 1982.

Mrežni izvori:

<https://www.zupagrabovica.com/index.php/item/23-legendе-o-tugi-i-bugi> (pristupljeno 28. lipnja 2024.)

<https://muzej-marindrzic.eu/marin-drzic-dundo-maroje/marin-drzic-dundo-maroje-prvi-cin/> (pristupljeno 13. lipnja 2024.)

<https://www.enciklopedija.hr/clanak/harac> (pristupljeno 16. lipnja 2024.)

<https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/hrvatska-bastina/mila-gojsalic-poljicka-heroina/> (pristupljeno 24. lipnja 2024.)

ZBILJA U POVIJESNIM I ETIOLOŠKIM PREDAJAMA

Cilj je ovoga rada prikazati zbilju prožetu kroz brojne povijesne i etiološke predaje ukorijenjene u hrvatskoj usmenoj književnosti. Povijesne predaje, najvećim dijelom, tiču se patnji i progona za vrijeme osmanske okupacije. Uz podatke o velikome broju turskih zločina, one nam donose i pričanja o sudbini ilirske kraljice Teute te o umorstvu hrvatskoga kralja Dmitra Zvonimira i njegovoj vjernosti Svetoj Stolici. U ovome radu predstavljene su i brojne predaje o junaštvima hrvatskih hajduka i uskoka koji su svojom hrabrošću i požrtvovnošću štitili pučanstvo od turskih zločina i nepravdi. Jedan od njih je i glasoviti hajduk, Andrijica Šimić, po čijim je vrlinama nazvan i hrvatski nogometni klub iz Splita. Nakon pada Turaka pod Bečom dolazi do brojnih legendarnih oslobađanja. Jedna od najpoznatijih predaja zasigurno je ona o čudesnoj obrani grada Sinja. S druge strane, u završnome dijelu rada opisane su etiološke predaje koje nam donose podatke o podrijetlu naziva određenih lokaliteta i grobova. Brojna arheološka iskapanja potvrdila su istinitost ovakvih predaja, a jedan od primjera je i grob Dive Grabovčeve kojega je početkom dvadesetoga stoljeća istražio poznati arheolog Ćiro Truhelka.

Ključne riječi: zbilja, predaje, usmena književnost, baština, hrvatski narod

Abstract

REALITY IN HISTORICAL AND ETIOLOGICAL TRADITIONS

The main goal of this master's thesis is to present the reality that has been explored through the historical and etiological traditions rooted in Croatian oral literature. The most important of these traditions are the stories of the past and the period of the Ottoman occupation. They also provide information on a large number of Turkish crimes, testimonies about the trial of the Illyrian Queen Teuta and the assassination of the Croatian King Dmitri Zvonimir and his loyalty to the Holy See. The volume also presents a number of stories about the heroism of the Croatian hajduks and soldiers who, with their valour and sacrifice, protected the people of the country from Turkish crimes and injustice. One of them is Andrijica Šimić, after whose virtues the Croatian football club from Split is named. After the fall of the Turks under Vienna, numerous legendary liberations took place. One of the most famous of these is surely the miraculous defence of Sinj. On the other hand, the final part of the series describes the etiological passages which provide us with information about the origin of the names of certain localities and graves. Numerous archaeological excavations have confirmed the truth of such legends, and one example is the grave of Diva Grabovčeva, which was investigated by the famous archaeologist Ćiro Truhelka at the beginning of the twentieth century.

Keywords: reality, traditions, oral literature, inheritance, Croatian people

Obrazac A.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Antonia Gladunic, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e magistra/magistrice hrv. jez. i knjiž. i pov. umj., izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 9. srpnja 2024.

Potpis

Gladunic

**Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podertajte odgovarajuće)**

Student/ica: Antonia Mladunić

Naslov rada: Zbilja u povijesnim i etnološkim predajama

Znanstveno područje i polje: Humanističke znanosti, filologija

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
prof. dr. sc. Marko Dragić

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
prof. dr. sc. Marko Dragić
doc. dr. sc. Nikola Sunara
prof. dr. sc. Boris Škvorc

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 9. srpnja 2024.

Potpis studenta/studentice: Mladunić

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.